

Ισοδυναμία μεταξύ τοπολογίας και δομής

10 και 11 Μαΐου 2014 στην Αθήνα

Christian Centner

Προοίμιο

Πέρυσι προσπάθησα να παρουσιάσω την τοπολογία του υποκειμένου που επεξεργάστηκε ο Λακάν επιχειρώντας να την τοποθετήσει σε σχέση με την δομή της γλώσσας. Μίλησα ειδικότερα για τον βορρόμειο κόμβο.

Η συγκεκριμένη έκθεση στηριζόταν σε μια σεμιναριακή εργασία που έδωσα στο Παρίσι, στο πλαίσιο της EPSF (Ψυχαναλυτική Σχολή Sigmund Freud) και η οποία έχει στόχο να δείξει ότι η προσφυγή στα τοπολογικά αντικείμενα ήταν επιβεβλημένη στον Λακάν από την αρχή της διδασκαλίας του, από την στιγμή που ανέλαβε το έργο να προσδώσει στις φροϋδικές έννοιες το πλήρες νόημα τους επανατοποθετώντας τις στο πεδίο της γλώσσας συντάσσοντας τις σε σχέση με τη λειτουργία της ομιλίας.

Στην πορεία αυτής της εργασίας η έννοια της «ισοδυναμίας μεταξύ τοπολογίας και δομής» τράβηξε την προσοχή μου. Ο Λακάν αναφέρθηκε σ' αυτήν στην πρώτη διάλεξη του σεμιναρίου XX, *Ακόμη*, στις 12 Δεκεμβρίου 1972. Τότε αναφέρεται στην πρόσφατη έκδοση του κειμένου *L'étourdit* και λέει ότι πιστεύει ότι έχει δείξει στο συγκεκριμένο κείμενο «την αυστηρή ισοδυναμία μεταξύ τοπολογίας και δομής». Την τελευταία χρονιά έδειξα ότι ορισμένα αποσπάσματα του *L'étourdit* προσέφεραν την δυνατότητα να προσδιορίσουμε με σαφήνεια αυτήν τη σχέση ισοδυναμίας και να δείξουμε ότι αφορούσε ένα τρίτο όρο, πέραν της τοπολογίας και της δομής, δηλαδή το *πραγματικό* για το οποίο ο Λακάν έλεγε ξεκάθαρα : «η δομή, είναι το πραγματικό που αναδύεται στη γλώσσα».

Τοπολογία και δομή είναι δύο ονόματα. Το πρώτο δηλώνει μια μαθηματική επεξεργασία της έννοιας του χώρου. Το άλλο δηλώνει κάτι που πηγάζει από την γλωσσολογία, και ιδιαίτερα στον Saussure και τον Jakobson. Η τοπολογία σαν κλάδος των μαθηματικών, η δομή σαν αντικείμενο της γλωσσολογίας είναι αναγνωρισμένες από τον επιστημονικό λόγο και αποτελούν αντικείμενο αναφοράς στην επεξεργασία μιας γνώσης που θέλει να θεωρείται αντικειμενική σχετικά με το πραγματικό, και τότε πρόκειται για το πραγματικό με την έννοια της επιστήμης. Όσο για τον τρίτο όρο που αφορά την ισοδυναμία για την οποία μιλάει ο Λακάν, «το πραγματικό που αναδύεται στη γλώσσα», προφανώς δεν μπορεί να διαχωριστεί από το νόημα που έδωσε ο Λακάν στον όρο πραγματικό, νόημα το οποίο είναι αδιαχώριστο από την θέση σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει διάφυλη σχέση και η οποία αποτελεί ένα από τα θεμέλια του ψυχαναλυτικού λόγου.

Λέγοντας ότι πιστεύει ότι έδειξε την ισοδυναμία αυτών των τριών όρων, ο Λακάν παραπέμπει πιθανότατα στην επιχειρηματολογία την οποία αποτελεί στο σύνολο του το κείμενο *L'étourdit*. Η εργασία που σας προτείνω σήμερα δεν θέτει ιδιαίτερα σαν στόχο να ανασυστήσει αυτήν την επιχειρηματολογία, θα στοχεύσει μάλλον στην παρουσίαση και στην επερώτηση αυτής της ισοδυναμίας μεταξύ τοπολογίας και δομής στο βαθμό που επιτρέπει να θέσουμε και να εκτιμήσουμε το στοίχημα της τοπολογίας την οποία επεξεργάστηκε ο Λακάν για τον ψυχαναλυτικό λόγο.

Όταν ο Λακάν ισχυρίζεται ότι μια τοπολογία είναι αναγκαία για να μην εξαπατηθούμε σχετικά με τη θέση της επιθυμίας¹, όταν υποστηρίζει ότι το νόημα της επιστροφής του στον Freud στηρίζεται στην τοπολογία

¹ La direction, Ecrits, p. 601.

του υποκειμένου², ή όταν προτίθεται να αρθρώσει τοπολογικά³ τον ίδιο το λόγο (discours), θεωρεί ότι υπονοείται μια σχέση ανάμεσα στα τοπολογικά αντικείμενα και στους καθορισμούς που ασκούνται στο υποκείμενο. Μου φαίνεται ότι ο Λακάν ξαναπιάνεται με την ίδια ιδέα με ένα πιο ξεκάθαρο και πιο ριζικό τρόπο όταν μιλάει για ισοδυναμία μεταξύ τοπολογίας και δομής, ή όταν θα ισχυρισθεί κάποια χρόνια αργότερα ότι ο βορρόμειος κόμβος δεν αποτελεί ένα μοντέλο αλλά ότι είναι η ίδια η δομή.

Η τοπολογία, θεωρούμενη ως ισοδύναμη της δομής, εμφανίζεται σαν ένας τρόπος να προσεγγίσουμε και να αντιληφθούμε αυτό που παίζεται για το ομιλόν υποκείμενο στην λειτουργία της γλώσσας. Η επερώτηση την ίδιας της ισοδυναμίας και η προσπάθεια να την εξηγήσουμε θα έπρεπε να μας επιτρέψουν να ξαναβρούμε και να περιχαρακώσουμε καλύτερα τα σημεία με βάση τα οποία ο Λακάν μπόρεσε να πραγματοποιήσει μια προσέγγιση ανάμεσα αφενός στις ιδιότητες των τοπολογικών αντικειμένων και αφετέρου σ' ότι αφορά την επιθυμία, το υποκείμενο ή το λόγο (discours).

Σήμερα θα ξαναπιάσω το παράδειγμα του βορρόμειου κόμβου και θα προσπαθήσω να κάνω ένα επιπλέον βήμα και ιδιαίτερα προς την κατεύθυνση της δομής.

Σ' ένα πρώτο κεφάλαιο, θα προσπαθήσω να τοποθετήσω και να σχολιάσω ένα απόσπασμα της πρώτης διάλεξης του σεμιναρίου *Ακόμη* όπου ο Λακάν εισάγει την έννοια της ισοδυναμίας ανάμεσα σε τοπολογία και δομή, μ' αυτήν την ευκαιρία θα εισάγω την έννοια του χώρου της απόλαυσης.

Ένα δεύτερο κεφάλαιο θα διαπραγματευτεί την έννοια της δομής.

Ένα τρίτο κεφάλαιο θα με οδηγήσει να επανέλθω στο ζήτημα αυτής της ισοδυναμίας της δομής και της τοπολογίας του βορρόμειου κόμβου.

1. Τοπολογία και δομή στη γλώσσα

Το ξεχασμένο υπόλοιπο

Η ομιλία αποτελεί μια από τις πλέον γενικά κοινές εμπειρίες μεταξύ των ανθρώπινων όντων. Για καθένα στην καθημερινή ζωή η ομιλία εμφανίζεται σαν το όργανο με την βοήθεια του οποίου εκφράζεται η σκέψη, ή σαν ένα εργαλείο που επιτρέπει να μεταδώσουμε πληροφορίες ή μηνύματα. Συχνότερα, και ανεξάρτητα από τις δυσκολίες που εγείρει η ομιλία από αυτό που λέγεται εκεί, το γεγονός ότι μιλάμε, ότι αρθρώνουμε φράσεις και ένα λόγο δεν προκαλεί παρά λίγα ερωτήματα.

Παρόλα αυτά σήμερα⁴ είναι πλέον γνωστό ότι ένα ουσιώδες μέρος εκείνου που διαδραματίζεται για τα ομιλούντα υποκείμενα κατά την ανταλλαγή της ομιλίας καθορίζεται πολύ πέραν εκείνου που τους απασχολεί συνειδητά στα μηνύματα που ανταλλάσσουν. Η ιδέα ότι η σκέψη που επικοινωνείται σε κάποιο μήνυμα υπάρχει ανεξάρτητα από την γλώσσα στην οποία είναι αρθρωμένο το μήνυμα μπορεί να αμφισβητηθεί για τα καλά. Ο Λακάν έδειξε σε σχέση μ' αυτό ότι το ομιλόν υποκείμενο λαμβάνει από τον Άλλο το μήνυμα που εκφέρει, έτσι ήθελε να γίνει αντιληπτό ότι το νόημα των λέξεων που συνθέτουν το μήνυμα δεν έρχεται από εκείνον που τις εκφέρει αλλά από τη γλώσσα, δηλαδή τον τόπο του Άλλου. Ως επί το πλείστον, όταν μιλάμε χωρίς να το σκεφτόμαστε, ξεχνάμε ότι η ύπαρξη των όντων και των πραγμάτων για τα οποία μιλάμε πρέπει να θεμελιώνεται στη γλώσσα και στο λόγο πριν να είναι δυνατόν να αναγνωρισθούν στην αντιληπτή πραγματικότητα. « Το να λές μένει ξεχασμένο πίσω από εκείνο που λέγεται μέσα σ' αυτό που ακούγεται », έλεγε εξίσου ο Λακάν.

Ο Λακάν μας προειδοποίησε εξίσου, με κάθε τρόπο, ενάντια στο γεγονός της σύγχυσης του ασυνειδήτου που ανακαλύφθηκε από τον Freud με εκείνο που διαφεύγει της συνείδησης στη σχέση του υποκειμένου με

² Voir D'un dessein, Ecrits, p. 366: « Η επιστροφή μας στον Freud έχει ένα τελείως διαφορετικό νόημα λόγω του ότι στηρίζεται στην τοπολογία του υποκειμένου, η οποία δεν δια φωτίζεται παρά μέσω μιας επιστροφής στην ίδια.»

³ Autres écrits p. 477 : « Αν το λέγειν μου επιβάλλεται, όχι, όπως λένε, από ένα μοντέλο, αλλά (34) με τον σκοπό την τοπολογική άρθρωση του ίδιου του λόγου, αυτό πηγάζει από την έλλειψη στο σύμπαν, με την προϋπόθεση ότι δεν διατείνεται ούτε εκείνο ότι μπορεί να το αναπληρώσει.

⁴ Ecrits p. 265. Το υποκείμενο πηγαίνει πολύ πιο μακριά από αυτό που βιώνει το άτομο «υποκειμενικά».

τη γλώσσα. Παρόλα αυτά αν το ασυνείδητο με την φρουδική έννοια δεν είναι απλά το «μη-συνειδητό», δεν είναι ούτε το συνειδητό. Ακολουθώντας τον Λακάν, εκείνο που χαρακτηρίζει το ασυνείδητο, είναι ότι μια ορισμένη επίπτωση της γλώσσας, που αφορά το ομιλόν υποκείμενο, το φύλο του και την ενδεχομενικότητα του, την τυχαιότητα του στο είναι, καθορίζεται εκτός του συνειδητού ή «εκτός γνώσης»⁵ (στα γαλλικά λογοπαίγνιο: “hors du conscient”, “hors d’escient”).

« Η εμπειρία της ψυχανάλυσης ανακαλύπτει ολόκληρη τη δομή της γλώσσας στο ασυνείδητο », έλεγε ο Λακάν στις πρώτες γραμμές της *Αρχής του Γράμματος*. Το προαναφερθέν ασυνείδητο μ’ αυτόν τον τρόπο βρίσκεται από την πλευρά του λέγειν, από την πλευρά της εκφοράς, δηλαδή από την πλευρά εκείνου που «παραμένει ξεχασμένο πίσω από εκείνο που λέγεται σ’ αυτό που ακούγεται», και είναι εκεί που επιμένει να υφίσταται εξίσου μια γνώση σχετικά με το φύλο.

Η τριάδα και η δομή

Η τριμερής διαίρεση του συμβολικού, του φαντασιακού και του πραγματικού που εισήγαγε ο Λακάν από την αρχή της διδασκαλίας του έπρεπε να επιτρέψει να προσεγγίσουμε και να τακτοποιήσουμε εκείνο που προσδιορίζεται ως αυτό που «μένει ξεχασμένο» στην συγκεκριμένη εμπειρία της ανταλλαγής της ομιλίας. Κυρίως επέτρεπε να περιχαρακώσουμε εκεί ότι ανάγεται στο συμβολικό με αφετηρία το οποίο καθορίζονται οι εκδηλώσεις του ασυνείδητου. Για παράδειγμα επέτρεπε να απομονώσουμε ότι αφορά το σύμπτωμα δείχνοντας ότι το διπλό νόημα που παρουσιάζει κάνει να εμφανιστεί το «σύμβολο μιας νεκρής σύγκρουσης πέρα από τη λειτουργία του σε μια πρόσφατη σύγκρουση όχι λιγότερο συμβολική.»⁶

Αλλά ο Λακάν δεν εξέτασε μόνο ότι αφορά την ομιλία, θέλησε επίσης να μελετήσει ότι αφορά την γλώσσα σαν πραγματικό γεγονός, δηλαδή καθόσον υπάρχουν ομιλούντα όντα, υπάρχει λόγος, και «εκείνο μιλάει (ça parle)»⁷. Δεν επανέρχομαι σήμερα στις εξηγήσεις που έδωσα σχετικά την τελευταία χρονιά, θα θυμίσω μόνο την προσέγγιση που έκανε ο Λακάν με την ευκαιρία της μελέτης των ψυχώσεων ανάμεσα στις τρεις τάξεις της τριάδας του και τις έννοιες που ανέπτυξε ο Ferdinand de Saussure στα Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας. Πιθανότατα θυμάστε ότι σύμφωνα μ’ αυτήν την προσέγγιση ο Λακάν δανείζεται από τον Saussure τις έννοιες του σημαίνοντος και του σημαινομένου, και τις επανατοποθετεί σε μια περιγραφή της δομής της γλώσσας που συντίθεται από τρεις όρους: το σημαίνον παρεμβαίνει εκεί ως συμβολικό, το σημαινόμενο ως φαντασιακό και ο αρθρωμένος λόγος ως πραγματικό. Έτσι η συνάθροιση αυτών των τριών όρων συνιστά αυτό που ονομάζει «δομή της γλώσσας».

Η τοπολογία του υποκειμένου

Στη συνέχεια, οι έννοιες και οι όροι που τέθηκαν κατά τα πρώτα χρόνια θα ξαναμπούν στο εργαστήριο και θα ξαναγίνουν αντικείμενο επεξεργασίας με διαφορετικούς τρόπους. Ούτε θα αντικατασταθούν, ούτε θα μετασηματισθούν εκ θεμελίων. Η διάκριση των τριών κατηγοριών και η συμμετοχή τους στη δομή της γλώσσας θα διατηρηθεί σ’ όλη την διδασκαλία του Λακάν, θα αποτελέσει το πλαίσιο μιας σκέψης και μιας εννοιολογικής επεξεργασίας που θα συνεχιστούν μέχρι τέλους. Ανεξάρτητα από τις προόδους και τις επερωτήσεις, ο στόχος αυτών των επεξεργασιών υπήρξε πάντα, σύμφωνα με τους ίδιους τους όρους του Λακάν να «επερωτήσει την πρακτική και να ανανεώσει το καθεστώς του ασυνείδητου».⁸

Στην εξέλιξη αυτής της πορείας ή αυτής της προόδου ο Λακάν θα ανατρέξει στα τοπολογικά αντικείμενα. Διαδοχικά πρόκειται για γραφήματα, επιφάνειες και τέλος κόμβους.

⁵ Remarque, » Ecrits p. 656.

⁶ Ecrits, p. 269.

⁷ J. Λακάν, Séminaire III, Les psychoses, p. 65.

⁸ De Rome 53 à Rome 67. La psychanalyse ? raison d’un échec, p. 341.

Όταν πρόκειται για γραφήματα, ο Λακάν δίνει στα τοπολογικά αντικείμενα το χαρακτηρισμό του σχήματος και δηλώνει ότι θα τα χρησιμοποιήσει σαν εργαλείο εντοπισμού, ή για να ξεκαθαρίσει τις ιδέες. Έτσι θα πει ότι το γράφημα «κατασκευάστηκε και τελειοποιήθηκε πολύ ανοιχτά για να εντοπισθούν στα επάλληλα επίπεδα του η δομή στην πιο πρακτική μορφή των δεδομένων της εμπειρίας μας.»⁹ Με αφετηρία την παρουσίαση του τόρου, των επιφανειών, στο 9^ο σεμινάριο *Η ταύτιση*, ο Λακάν θα επιμείνει επιπλέον στο ότι αυτά τα αντικείμενα περιγράφουν τις ιδιότητες ενός χώρου στο εσωτερικό του οποίου καθορίζεται το ομιλόν υποκείμενο. Η θέση μιας ισοδυναμίας ανάμεσα σε τοπολογία και δομή εγγράφεται στην πορεία αυτής της προόδου. Διατυπώνεται κατά της πρώτη διάλεξη του 20^{ου} σεμιναρίου *Ακόμη* το οποίο από την άποψη της τοπολογίας, μπορεί να θεωρηθεί ότι επιτελεί τη μετάβαση από τις επιφάνειες στους κόμβους. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της διάλεξης πραγματεύεται το ζήτημα της απόλαυσης. Οι έννοιες της τοπολογίας και της ισοδυναμίας της με τη δομή παρεμβαίνουν εκεί τη στιγμή που μιλάει για την απόλαυση σαν σεξουαλική, ιδιαίτερα την στιγμή που υποδεικνύει ότι προάγεται μέσω της «απειρότητας» : «η απόλαυση του Άλλου, του σώματος του Άλλου, λέει ο Λακάν, προάγεται μόνο μέσω της απειρότητας.»¹⁰ Αν διαβάσουμε προσεκτικά αυτό το απόσπασμα φαίνεται ότι αυτό το ζήτημα της απειρότητας της απόλαυσης βρίσκεται στο θεμέλιο της σχέσης μεταξύ τοπολογίας και δομής που ο Λακάν θα εισάγει λίγες στιγμές αργότερα. Θα πάρω λοιπόν τον χρόνο να το εξετάσω λεπτομερειακά.

Το απόσπασμα του Ακόμη

Η έννοια της απόλαυσης κατέχει μια κεντρική θέση σ' αυτήν την πρώτη διάλεξη του *Ακόμη*. Εκεί ο Λακάν μιλάει γενικά για την απόλαυση και στη συνέχεια για την απόλαυση σαν σεξουαλική.

Σε ότι αφορά γενικά την απόλαυση, η πρώτη αναφορά είναι νομικής τάξης, πρόκειται για το δίκαιο. «Η ουσία του δικαίου» λέει ο Λακάν, έγκειται στο «να διανέμει, να διαμοιράζει, να ανταμείβει τα της απόλαυσης.»¹¹ Θυμίζει σχετικά την έννοια της επικαρπίας, νομικός όρος για τον οποίο επισημαίνει ότι επιτρέπει την διαφοροποίηση ανάμεσα στην απόλαυση και την κυριότητα, την ιδιοκτησία: όταν έχουμε την επικαρπία, έχουμε την απόλαυση ενός αγαθού, δεν έχουμε την κυριότητα. Έτσι, αναδύεται η ιδέα ότι, σε ότι αφορά την απόλαυση γενικά, υπάρχει ένα όριο και αυτό το όριο δίνεται από ένα νόμο.

Στην συνέχεια έρχεται το ζήτημα της απόλαυσης σαν σεξουαλική. Εδώ εξίσου, πρέπει να διαπιστώσουμε ότι υπάρχει ένα όριο. «Εκείνη που ονομάζουμε η σεξουαλική απόλαυση, λέει ο Λακάν, είναι σημαδεμένη, κυριαρχημένη από την αδυνατότητα να θεμελιώσουμε οπουδήποτε σ' ότι είναι δυνατόν να αρθρωθεί, αυτό το μοναδικό Ένα που μας ενδιαφέρει, το Ένα της σχέσης διάφυλη σχέση.» Αν είναι έτσι, εκείνο που δημιουργεί το όριο δεν θα μπορούσε να αναχθεί σε μια διάταξη νόμου. Αυτό δείχνει με τον πιο καθαρό τρόπο ακόμη το ακόλουθο απόσπασμα: «... η φαλλική απόλαυση είναι το εμπόδιο μέσω του οποίου ο άνδρας δεν κατορθώνει, θα έλεγα, να απολαύσει το σώμα της γυναίκας, ακριβώς διότι αυτό το οποίο απολαμβάνει, είναι η απόλαυση του οργάνου.»

Φαίνεται πράγματι ότι υπάρχει και εδώ ένα όριο στην απόλαυση αλλά είναι σαφές ότι δεν είναι της ίδιας τάξης, ούτε της ίδιας «φύσης» όπως εκείνο που επιβάλλει το δίκαιο. Εκείνο που περιορίζει την απόλαυση ως σεξουαλική διέπεται όχι από ένα νόμο ή από μια νόρμα αλλά περισσότερο από μια αδυνατότητα. Ακόμη πρέπει να διευκρινίσουμε, ότι δεν πρόκειται ένα αδύνατο που προκύπτει από μια καθαρά λογική αντίφαση, ούτε για ένα αδύνατο που προκύπτει μια αντίφαση με τους φυσικούς νόμους, αλλά όντως για ένα αδύνατο να επιτευχθεί ή να πραγματοποιηθεί, ένα αδύνατο που θα ήταν της τάξης του απρόσιτου. Αυτή η σχέση του αδύνατου με το απρόσιτο θα οδηγήσει στην έννοια της απειρότητας η οποία αναφέρθηκε πιο πάνω και η οποία θα πάρει αποφασιστική σημασία για το ζήτημα της ισοδυναμίας μεταξύ τοπολογίας και δομής.

Αλλά, σ' αυτήν την διάλεξη του σεμιναρίου *Ακόμη*, ο Λακάν θα σχολιάσει αυτήν τη σχέση μεταξύ αδύνατου και απειρότητας αναφερόμενος στο παράδοξο του Ζήωνα και τον μύθο του Αχιλλέα και της χελώνας.

Θα ξαναπιάσω λοιπόν αυτήν την εξήγηση λεπτομερειακά.

⁹ Ecrits, p. 805

¹⁰ J. Λακάν, Séminaire XX, Encore, p. 13

¹¹ Encore, p. 10. [Ed. Seuil]

Ο Αχιλλέας και η χελώνα

Θα θυμόμαστε ότι στο μύθο ο Αχιλλέας πρέπει να κάνει έναν αγώνα δρόμου με μια χελώνα. Καθώς ο Αχιλλέας είναι ένας σκληραγωγημένος αθλητής είναι σε πλεονεκτική θέση. Για το λόγο αυτό χαρίζεται στη χελώνα ένα προβάδισμα, ας πούμε 100 μέτρων. Το παράδοξο βρίσκεται στο να αποδείξουμε ότι ο Αχιλλέας δε θα μπορέσει ποτέ να ξεπεράσει αυτή τη καθυστέρηση η πιο συγκεκριμένα δε θα μπορέσει ποτέ να φτάσει τη χελώνα: δεν θα μπορέσει ποτέ να μειώσει ακριβώς στο μηδέν την απόσταση των 100μ που τον χωρίζει αρχικά από τη χελώνα.

Η απόδειξη είναι η ακόλουθη: εάν, μετά την εκκίνηση του αγώνα ο Αχιλλέας ξεπεράσει σε ένα πολύ σύντομο χρόνο τα 100μ που έχει η χελώνα εκ των προτέρων, εν τούτοις δεν την φτάνει διότι σ' αυτό το σύντομο χρονικό διάστημα η ίδια η χελώνα έχει προχωρήσει μερικά μέτρα παραπάνω. Εκείνη τη στιγμή, για να μπορέσει να την προφτάσει ο Αχιλλέας δεν έχει παρά να ξεπεράσει αυτά τα λίγα μέτρα, αλλά ενώ τα ξεπερνάει η χελώνα συνεχίζει να προχωράει, έτσι εξακολουθεί να μην τη φτάνει ποτέ... Και ούτω καθεξής. Ο Λακάν λοιπόν συμπεραίνει:

«Είναι ολοφάνερο ότι ο Αχιλλέας δε μπορεί παρά να ξεπεράσει τη χελώνα δεν μπορεί να την φτάσει. Δεν μπορεί να τη φτάσει παρά μόνο στην απειρότητα».

Για να το πούμε και αλλιώς, αυτό που είναι αδύνατο για τον Αχιλλέα, είναι να εκπληρώσει η να πραγματοποιήσει αυτό που δεν μπορεί να συμβεί παρά μόνο στην απειρότητα. Νομίζω ότι αυτό προσδιορίζει τη σχέση μεταξύ του αδύνατου και της απειρότητας απ όπου ξεκινήσαμε.

Ας σημειώσουμε ότι μια τέτοια σχέση ανάμεσα στην απειρότητα και το αδύνατο όσον αφορά τη σεξουαλική απόλαυση είχε ήδη εκτεθεί τρία χρόνια νωρίτερα, σε ένα χωρίο του XVI σεμιναρίου *Από έναν Άλλο στον άλλο*¹² το 1969. Τότε επρόκειτο για τη σειρά ακέραιων αριθμών, οι λεγόμενοι φυσικοί αριθμοί δηλαδή η σειρά 1, 2, 3...κλπ. Είναι γνωστό ότι η σειρά αυτή είναι άπειρη. Αλλά ο Λακάν επισήμαινε ότι είναι δυνατόν να ορίσουμε μέσα σε μια τέτοια άπειρη σειρά ένα αριθμό, που δεν θα μπορούσε να τοποθετηθεί πουθενά η για την ακρίβεια που δεν μπορεί να γραφτεί πουθενά μέσα στη σειρά και έτσι λοιπόν θα ήταν ένας αριθμός αδύνατον να γραφτεί. Ο ορισμός τούτου του αριθμού που δεν μπορεί να γραφτεί μέσα στη σειρά των ακέραιων είναι ο ακόλουθος: πρόκειται για έναν ακέραιο θετικό αριθμό πιο μεγάλο από οποιονδήποτε άλλο.

Είναι εύκολο να αποδείξουμε ότι είναι αδύνατον να γράψουμε αυτόν τον αριθμό. Ας υποθέσουμε ότι πιστεύετε ότι βρήκατε ένα αριθμό που υπακούει σε αυτό τον ορισμό, ας υποθέσουμε ότι πιστεύετε ότι πρόκειται για τον αριθμό κ. Που θα τον γράψετε μέσα στη σειρά των ακέραιων; Από τη στιγμή που θα έχετε γράψει τον κ ανάμεσα σε δύο ακέραιους, θα σας είναι οφθαλμοφανές ότι υπάρχει μια απειρότητα μεγαλύτερων αριθμών αρχίζοντας από τον κ+1, που είναι ένας οποιοσδήποτε αριθμός. Από τη στιγμή αυτή ο κ δεν υπακούει στον ορισμό και σύντομα γίνεται ξεκάθαρο ότι κανένας αριθμός που υπακούει σ αυτόν τον ορισμό δεν μπορεί να εγγραφεί μέσα σ αυτή τη σειρά.

«Πουθενά δεν μπορεί να γραφτεί αυτός ο αριθμός μεγαλύτερος από κανέναν άλλον», συμπεραίνει ο Λακάν στο XVI σεμινάριο και προσθέτει ακόμα επί τούτου:

«Ο αριθμός αυτός είναι αποκλεισμένος και κυρίως ως σύμβολο. Είναι από την αδυνατότητα να τον γράψουμε που απορρέει για όλη τη σειρά των αριθμών ότι, ετούτη, δεν είναι η απλή γραφή ενός πράγματος που μπορεί να γράφεται, αλλά κάτι το πραγματικό. Αυτό το ίδιο το αδύνατο είναι αυτό από το οποίο ξεπηδά αυτό το πραγματικό».

Μια σημαντική ιδέα εδώ είναι ότι η σειρά των ακέραιων αριθμών «αντλεί αυτό που την κάνει να είναι πραγματική» από αυτή την αδυνατότητα και την απειρότητα που μόλις δείξαμε.

Παρομοίως στο χωρίο του *Encore* που επεξεργάζεται το παράδοξο του Ζήνωνα: η αδυνατότητα για τον Αχιλλέα να φτάσει τη χελώνα θέτει μια σχέση με την απειρότητα, και η απειρότητα θέτει το απρόσιτο ως πραγματικό. «Από εκεί ορίζεται ο αριθμός όποιος κι αν είναι αν είναι πραγματικός», λέει ο Λακάν εκείνη τη στιγμή. «Ένας αριθμός έχει ένα όριο, και είναι σε αυτό το βαθμό που είναι πραγματικός»¹³.

Αλλά, συγχρόνως, σε αυτά τα δυο χωρία του σεμιναρίου, θα υποστηρίξει ότι η ίδια σχέση ανάμεσα στο αδύνατο, η απειρότητα και το πραγματικό βρίσκεται εξίσου στο θεμέλιο αυτού που υπάρχει ως πραγματικό στη σχέση του υποκειμένου με την απόλαυση ως σεξουαλική. Η πιο απλά, θα επισημάνει ότι η απειρότητα που εμπεριέχει η απόλαυση ως σεξουαλική αποτελεί το θεμέλιο αυτού που υπάρχει ως πραγματικό μέσα στην απόλαυση.

¹² Ζ. Λακάν, Σεμινάριο XVI, Από έναν Άλλο στον άλλο, Εκδ. Le Seuil, Παρίσι, 2006, σελ.330

¹³ *Encore*, σελ.13

Στο σεμινάριο *Από έναν Άλλο στον άλλο* ο Λακάν υποδεικνύει ότι η θέση που έχει αφεθεί κενή μέσα στο συμβολικό εκ του γεγονότος της απειρότητας της απόλαυσης είναι εξίσου η θέση όπου έρχεται να συμβολοποιηθεί ο φαλλός, Φ. Και με τρόπο συνεπή ως προς αυτό, θα διατυπώσει, στο σεμινάριο *Encore/Ακόμη*, τις επόμενες παρατηρήσεις που αφορούν στους διάφορους τρόπους με τους οποίους το υποκείμενο μπορεί να τοποθετηθεί σε σχέση με την απόλαυση ως σεξουαλική.

«Από τη μια πλευρά, η απόλαυση σημαδεύτηκε από αυτή τη τρύπα που δεν της αφήνει άλλη οδό εκτός από αυτή της φαλλικής απόλαυσης. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να υπάρξει πρόσβαση σε κάτι που θα μας έλεγε πως, αυτό που μέχρι τώρα δεν είναι παρά ρήγμα, χάσμα μέσα στην απόλαυση θα πραγματοποιείται;»

Δεν θα ήταν δύσκολο να αναγνωρίσουμε μέσα σε αυτή την παρουσίαση τα δύο μισά¹⁴ του ομιλούντος όντος η τις δυο καθολικές αρχές¹⁵ που περιγράφουν οι τύποι της εμφυλοποίησης. Αλλά σε αυτή τη διάλεξη του *Encore/Ακόμη*, ο Λακάν δεν καθυστερεί σ αυτή την αναφορά, συνεχίζει αμέσως λέγοντας:

«Ας δούμε από κοντά αυτό που μας εμπνέει η ιδέα, ότι στην απόλαυση των σωμάτων, η σεξουαλική απόλαυση έχει αυτό το προνόμιο να χαρακτηρίζεται από ένα αδιέξοδο»

Και εκείνη τη στιγμή συνεχίζει επικαλούμενος εμφανώς αυτό που του εμπνέει αυτή η «ιδέα». Αυτό θα τον οδηγήσει ταχέως στην έννοια της ισοδυναμίας μεταξύ της τοπολογίας και της δομής. Σας διαβάζω το εν λόγω χωρίο:

«Μέσα σε αυτό το χώρο της απόλαυσης, το να παίρνει κανείς ένα πράγμα φραγμένο, κλειστό, είναι ένας τόπος, και το να μιλάμε γι αυτό, είναι μια τοπολογία. Σε ένα γραπτό που θα δείτε να εκδίδεται στην αιχμή του λόγου μου της περασμένης χρονιάς, νομίζω ότι αποδεικνύω την αυστηρή ισοδυναμία τοπολογίας και δομής. Αν προσανατολιστούμε με βάση αυτό, αυτό που διακρίνει την ανωνυμία από αυτό για το οποίο ομιλούμε ως απόλαυση, δηλαδή αυτό που ρυθμίζει το δίκαιο, είναι μια γεωμετρία. Μια γεωμετρία, είναι η ετερογένεια του τόπου του Άλλου. Από αυτό το τόπο του Άλλου, ενός φύλου ως Άλλος, ως απόλυτος Άλλος, που μας επιτρέπει να προχωρήσουμε την πιο πρόσφατη ανάπτυξη της τοπολογίας. Θα προτείνω εδώ τον όρο συμπαγεια».

Δεν θα έχω το χρόνο σήμερα να κάνω ένα λεπτομερές σχόλιο αυτής της παραγράφου. Θα προσπαθήσω μόνο να βγάλω κάποιες ενδείξεις που μου φαίνονται ότι μπορούν να φωτίσουν αυτό για το οποίο πρόκειται για την τοπολογία και τη σχέση της με τη δομή.

Ο χώρος της απόλαυσης και «αυτό που κλείνει»

Το γεγονός ότι η απόλαυση ως σεξουαλική «έχει αυτό το προνόμιο να χαρακτηρίζεται από ένα αδιέξοδο» παραπέμπει σε αυτό που ειπώθηκε για τη σχέση της απόλαυσης με την απειρότητα και το αδύνατο. Ορμώμενοι από αυτό μπορούμε να εδραιώσουμε ένα παραλληλισμό. Είδαμε ότι η σχέση με την απειρότητα επέτρεπε να αντιληφθούμε το πραγματικό των πραγματικών αριθμών και ως εκ τούτου επέτρεπε να θέσουμε ως πραγματικό τον τοπολογικό χώρο που σχηματίζει η πραγματική ευθεία των πραγματικών αριθμών – διότι είναι πολύ γνωστό ότι η πραγματική ευθεία αποτελεί έναν χώρο -. Είναι λοιπόν δυνατόν να συλλάβουμε παράλληλα ότι το αδύνατο η η απειρότητα από τα οποία προάγεται η απόλαυση επιτρέπει να ορίσουμε το πραγματικό της απόλαυσης, και να ορίσουμε συγχρόνως ως πραγματικό το χώρο της απόλαυσης. Έπεται ότι μέσα σε αυτό τον χώρο της απόλαυσης, το αδιέξοδο της απόλαυσης ως σεξουαλική, είναι αυτό που παρουσιάζεται ως μια τρύπα η ως χάσμα.

Στο χώρο αυτό, λέει στη συνέχεια ο Λακάν, αυτό που παρουσιάζεται ως φραγμένο, κλειστό μπορεί να δημιουργήσει μια τοπολογία.

¹⁴ L'Étourdit Autres Écrits : σελ. 456

¹⁵ L'Étourdit : σελ. 456

Αξίζει τον κόπο να αναφερθούμε στο κείμενο *L'étourdit*, για να σκεφτούμε πως αυτό «το κάτι φραγμένο, κλειστό» μπορεί να τοποθετείται μέσα στη σχέση ανάμεσα στο *λέγειν* και το *λεχθέν*. «Το λεχθέν, εξηγεί ο Λακάν, ολοκληρώνεται με μια τομή που κλείνει¹⁶», «η τομή, κλειστή τομή, είναι το λεχθέν», διευκρίνισε επίσης και προσθέτει εκείνη τη στιγμή: «Αυτή, - η κλειστή τομή - συνιστά το υποκείμενο: ότι κι αν περικλείει...»¹⁷.

Και η ανάγνωση του κειμένου αυτού επιτρέπει να διευκρινίσουμε: αυτό που κλείνει, αυτό που τελειώνει μέσα στη κίνηση όπου το λεχθέν ολοκληρώνεται, είναι πολύ απλά η φράση ως φορέας νοήματος. Το υποκείμενο καθορίζεται ως επίπτωση αυτού του νοήματος¹⁸ αλλά η ίδια η σημασία καθορίζεται μέσα στη σχέση εκείνου που ομιλεί με αυτό που συμβολίζει την απόλαυση ως σεξουαλική, δηλαδή το φαλλό. Με αφετηρία το χώρο της απόλαυσης που το υποκείμενο καθορίζεται ως επίπτωση του νοήματος.

Ας σημειώσουμε ότι αυτό που γράφει ο Λακάν στο *L'étourdit* που αφορά στη ισοδυναμία μεταξύ τοπολογίας και δομής επιτρέπει να το επαληθεύσουμε από πολύ κοντά. Σας θυμίζω αυτές τις δυο φράσεις:

«Η τοπολογία δεν είναι φτιαγμένη για να μας καθοδηγήσει μέσα στη δομή. Αυτή η δομή είναι ως τέτοια ως ανάδραση της τάξης της αλυσίδας από την οποία αποτελείται ο λόγος».¹⁹

Και η φράση που έρχεται αμέσως μετά:

Η δομή, είναι το ασφαιρικό, κρυμμένο μέσα στην άρθρωση της γλώσσας από τη στιγμή που πιάνεται σε μια επίπτωση υποκείμενο»²⁰.

Η «τάξη αλυσίδας από την οποία αποτελείται ο λόγος» η ακόμη «η άρθρωση της γλώσσας» είναι αυτό που προσδιορίζεται μέσα σε κάθε ανταλλαγή ομιλίας, είναι αυτό που ολοκληρώνεται η που κλείνει κάθε φορά που μια φράση τελειώνει και που ένα σημασία παρουσιάζεται.

Αλλά αυτό που παρουσιάζει ο Λακάν εδώ ως δομή ή τοπολογία, είναι το «ασφαιρικό» που, αυτό, δεν συγγέεται με αυτή τη τάξη αλυσίδας, ούτε με αυτή την άρθρωση. Είναι αυτό το κάτι που κρύβεται εκεί, που παρουσιάζεται εκεί ως επίπτωση. Αφανέρωτο, δηλαδή έγκλειστο, κρυφό, και μάλιστα που έχει εκτραπεί. Το υποκείμενο που είναι επίπτωση της σημασίας και που καθορίζεται τη στιγμή όπου η φράση ολοκληρώνεται, παράγεται στο χώρο αυτής της απόκρυψης, και καθορίζεται εκεί σε σχέση με ένα νόημα, που είναι της τάξεως του σεξουαλικού ως έλλειψη.

Η ετερογένεια του τόπου του Άλλου για την οποία γίνεται λόγος σε ένα χωρίο του *Encore* παραπέμπει κατ' αρχήν στην έννοια του Άλλου ως τόπο του λόγου και θησαυρό των σημαινόντων. Είναι ο Άλλος ως αυτός που στηρίζει τη συμβολική τάξη. Όταν ομιλούμε για την ετερογένεια του τόπου αυτού θυμίζουμε την πρωταρχική διάζευξη που υπάρχει ανάμεσα στο έμβιο ον που καλείται να γίνει άνθρωπος και στη γλώσσα που ομιλεί. Από τη στιγμή που υπάρχει ένας τόπος του Άλλου, είναι από αυτό το τόπο που το δίκαιο διατάσσει γενικά την απόλαυση. Σε τούτο τον τόπο του Άλλου, η απόλαυση που αναζητείται ως σεξουαλική παρουσιάζεται ως απρόσιτη. Το *S(Α)* εγγράφει αυτό το αδιέξοδο της απόλαυσης. Αλλά το αδιέξοδο της απόλαυσης ως σεξουαλικής, δεν εμποδίζει τον Άλλο ως καθαρή ετερότητα να καθιστά παρόν το φύλο ως Άλλο, «ως απόλυτο Άλλο». Η τοπολογία που είναι ισοδύναμη της δομής είναι η τοπολογία του τόπου αυτού η αυτού εδώ του χώρου, του χώρου όπου η απόλαυση του Άλλου ως απόλυτος Άλλος δεν προάγεται παρά από το απειρότητα.

Όπως το είδαμε, είναι μέσα σε αυτό το χώρο που, με εντελώς γενικό τρόπο, καθορίζεται το υποκείμενο ως επίπτωση της σημασίας. Έπεται ότι ο χώρος αυτός θα μπορέσει εκτός των άλλων να ονομαστεί ομιλών χώρος.

Με αυτό τον τρόπο είναι που ο Λακάν θέτει με αυτές τις φράσεις «το ασφαιρικό» που θέτει ως ισοδύναμο της δομής. Διαβάζοντας λοιπόν το *L'étourdit* δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό που επισημαίνεται με τον παράξενο όρο του ασφαιρικού, είναι ένα τοπολογικό αντικείμενο. Η τοπολογία είναι λοιπόν τοπολογία του ομιλούντος χώρου.

¹⁶ *L'étourdit* :σελ.?

¹⁷ *L'étourdit* :

¹⁸ *L'étourdit* : « αυτό στο οποίο αφορά ο αναλυτικός λόγος, είναι το υποκείμενο, το οποίο, ως αποτέλεσμα του νοήματος, είναι απάντηση του πραγματικού».

¹⁹ Ζ. Λακάν, *L'étourdit*, *Autres écrits*, Paris Le Seuil, σελ.483

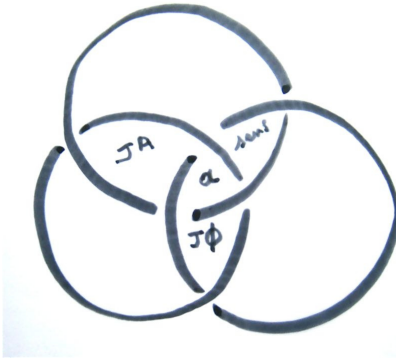
²⁰ *Encore*, σελ.13

Σε αυτόν τον ομιλούντα χώρο, το ασφαιρικό ο ή κροσκάπ/crosscap αποσαφηνίζει μια συγκεκριμένη κατάσταση σύζευξης του συμβολικού και του φαντασιακού. Τη σύζευξη αυτή που ρυθμίζει τη φαντασίωση ως στήριγμα της πραγματικότητας. Η ρύθμιση αυτή υποθέτει προφανώς το πραγματικό. Αλλά στη επιφάνεια το πραγματικό είναι υπονοούμενο.

Με το *L'étourdit* ο Λακάν φέρνει ένα είδος περάτωσης της θεωρίας των επιφανειών, με το *Encore* θα επιχειρήσει να αναδείξει το πραγματικό αυτό με σαφή τρόπο. Ο βορρόμειος κόμβος θα δώσει την πιο απλή παρουσίαση της σχέσης των τριών κατηγοριών – πραγματικό, φαντασιακό, συμβολικό – ως προς το ότι ετούτη καθορίζει μέσα στον ομιλούντα χώρο την ανάδυση ενός σημείου, «το σημείο που είμαστε».

Η έννοια της συμπαγείας που αναφέρεται στο τέλος του χωρίου που σας διάβασα παραπέμπει προφανώς στις έννοιες του κλειστού και του ανοικτού.

Κλείνοντας θα ήθελα να δώσω ένα σχόλιο μιας φιγούρας του βορρόμειου κόμβου που παρουσιάζει ο Λακάν στο XXII, RSI, και που επιτρέπει να αποδείξει τη σύνδεση με τα ερωτήματα για τα οποία μόλις μιλήσαμε.

2 Δομή

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας αυτής θα μιλήσω για το ερώτημα της τοπολογίας από την πλευρά της δομής.

Ο Λακάν θέτει ότι υπάρχει μια ακριβής ισοδυναμία μεταξύ τοπολογίας και δομής και λέει ότι πιστεύει ότι την έχει αποδείξει, Αλλά περί τίνος πρόκειται όταν μιλάει για δομή; Πώς να ορίσουμε τη δομή; Πώς να την παρουσιάσουμε; Τι σχέση διατηρεί με αυτό που ονομάζει συμβολικό;

Θα ασχοληθούμε με αυτά τα ερωτήματα στο δεύτερο κεφάλαιο που αποτελείται από τρία μέρη: 1. Το πρώτο μέρος δίνει μια περιγραφή της δομής κατά τον Λακάν· 2. Θα εισάγω κατόπιν το ερώτημα της σχέσης μεταξύ αυτής της δομής και του υποκειμένου· 3. Στο τρίτο μέρος θα προσπαθήσω να συγκεκριμενοποιήσω τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη δομή και την αντίληψη.

*

* *

Πριν να μπούμε στο πρώτο μέρος αυτού κεφαλαίου, θα ήθελα να κάνω μια προκαταρκτική παρατήρηση σχετικά με τη χρήση της λέξης δομή και ιδιαίτερα σχετικά με τη χρήση που κάνει ο Λακάν. Η χρήση αυτή δεν ήταν πάντα η ίδια και αυτό αξίζει μερικές εξηγήσεις.

Ένας από τους λόγους αυτής της αλλαγής είναι, νομίζω, ότι από μια στιγμή και μετά – μετά την δημοσίευση των Γραπτών το 1966 – ο Λακάν θέλησε να μείνει έξω από αυτό που αποκαλούσε ο ίδιος «ο φασαρία γύρω από το στρουκτουραλισμό». Έδωσε εξηγήσεις σε ένα κείμενο που συνέταξε το 1967 – Ρώμη 1953-1967. *Η ψυχανάλυση; Αιτία μια αποτυχίας*²¹. Καταγγέλλει αυτό που ονομάζει «κατακλυσμό από σημαίνοντα, σημααινόμενα, «εκείνο ομιλεί», ίχνη, γραφήματα, απάτες, μύθο, ακόμη και από έλλειψη». Λέει ότι έχει «αποποιηθεί» την κυκλοφορία τούτων των όρων...²²

Μπορούμε βέβαια να συμπεράνουμε μια αλλαγή θέσης σε σχέση με κάποιο αριθμό όρων και τύπων. Αλλά τίποτα δεν επιτρέπει να βεβαιώσουμε ότι ο Λακάν θα είχε πραγματικά κρίνει λανθασμένες, πεπαλαιωμένες ή μη λειτουργικές τις θεωρήσεις που είχε υποστηρίξει προηγουμένως με την βοήθεια αυτών των όρων. Μία προσεκτική ανάγνωση αυτού του κειμένου του 1967 δείχνει αντιθέτως ότι πέρα από αυτή την αλλαγή του λεξιλογίου αυτό που ο Λακάν εισάγει εκεί όσον αφορά τη δομή, τη γλώσσα και το ασυνείδητο δομημένο σαν μια γλώσσα δεν διαφωνεί με αυτό που είχε ειπωθεί ανάμεσα στο 1953 και το 1965 αλλά αντίθετα είναι η απευθείας προέκτασή του.

Πέντε χρόνια μετά, στο *L'étourdit*, ο Λακάν θα αναφέρει εκ νέου αυτή την πρώτη περίοδο της διδασκαλίας του και θα την περιγράψει ως αυτή όπου είχε βάλει σε τάξη σύμφωνα με ένα ορισμένο κλασικισμό (“jardin

²¹ Το κείμενο αυτό προοριζόταν για ένα συνέδριο που έγινε στο πανεπιστήμιο της Ρώμης, στις 15 Δεκεμβρίου 1967. Δεν διαβάστηκε τότε. Ο Λακάν το εξήγησε λέγοντας ότι «ο αριθμός και η ποικιλομορφία των παρευρισκόμενων αντιπαρατίθεντο ως προς αυτό». Όμως δημοσιεύτηκε στο νούμερο 1 του Scilicet, καθώς και πιο πρόσφατα στη συλλογή με τον τίτλο Άλλα Γραπτά.

²² La psychanalyse ; raison d'un échec, σελ.347

à la française"²³) το ερώτημα του Οιδίποδα έτσι όπως ο Φρόντ το αντιλαμβάνεται . Στο *L'étourdit*, ο Λακάν εκφράζει επίσης τη λύπη του για το ότι δεν είχε γίνει καλύτερα κατανοητός εκείνη την εποχή. Ειδικότερα, αναφέρει τη διάλεξη της 11 Απριλίου 1956 του 3ου σεμιναρίου, οι ψυχώσεις, για να θυμίσει ότι είχε ήδη τονίσει την λειτουργία του "ασημαντικού (asémantique) σημαίνοντος" το οποίο είχε εισάγει από τότε με την έννοια του σημαίνοντος που δεν σημαίνει τίποτα. Ο Λακάν πράγματι έλεγε σ αυτή την διάλεξη "Καθε αληθινό σημαίνον, λέει ο Λακάν, είναι ως τέτοιο ένα σημαίνον που δεν σημαίνει τίποτα[...]

Όσο πίο πολύ δεν σημαίνει τίποτα, τόσο περισσότερο ακατάλυτο είναι το σημαίνον"²⁴

Στο *L'étourdit*, αναφέρεται σ αυτό το ασημαντικό (asémantique) σημαίνον για να κατανοήσει τον τύπο της εξαίρεσης μέσα στους τύπους της φυλοποίησης. Και εξηγείται προσθέτοντας αυτό

"..η αιτία είναι ότι, αυτό που ο αναλυτικός λόγος αφορά, είναι το υποκείμενο, το οποίο ως επίπτωση σημασίας, είναι απάντηση του πραγματικού."²⁵

Εν πάση περιπτώσει βλέπουμε ότι σ αυτό το σημείο ο Λακάν όχι μόνο δεν αρνείτο τις πρώτες θεωρήσεις του, αλλά αντιθέτως αναφερόταν σ αυτές επεξηγηματικά γιά να στηρίξει τα κύρια σημεία του λόγου του.

Σ αυτή τη διάλεξη της 11 Απριλίου 1956 τονίζεται το "ασημαντικό (asémantique) σημαίνον" σε μια ανάπτυξη αναφορικά με την έννοια της δομής και η συνεδρία συνίσταται σε μιά πολύ λεπτομερή και πολύ πλήρη περιγραφή αυτού που ο Λακάν εννοούσε τότε με τη λέξη δομή. Το ενδιαφέρον που έχει αυτή η παρουσίαση και το γεγονός ότι ο Λακάν αναφέρεται σ αυτήν ακόμη, 16 χρόνια αργότερα μου έδωσε την ιδέα να ξεκινήσω από κει για ότι αφορά τη δομή.

Η δομή στο μάθημα της 11 Απριλίου 1956

Θα αναγνωρίσετε στην αρχή αυτής της παρουσίασης αναφορικά με τη δομή, έναν από τους πιο γνωστούς ορισμούς αυτής της έννοιας, δηλαδή αυτόν "η δομή είναι μιά ομάδα στοιχείων που απαρτίζουν ένα συμμεταβαλλόμενο σύνολο"²⁶. Σας διαβάσω εδώ τη συνέχεια του κειμένου όπου ο Λακάν σχολιάζει αυτή την πρόταση

"Είπα ένα σύνολο, δεν είπα μια ολότητα .Πράγματι η έννοια της δομής είναι αναλυτική. Η δομή εγκαθίσταται πάντα μέσα από την αναφορά κάποιου πράγματος που είναι συνεκτικό με κάποιο άλλο πράγμα που είναι συμπληρωματικό του. Αλλά η έννοια της ολότητας δεν υπεισέρχεται παρά μόνο αν έχουμε να κάνουμε με μια κλειστή σχέση με ένα αντίστοιχο στοιχείο που έχει αλληλέγγυα δομή. Μπορεί να υπάρχει αντίθετα μιά ανοιχτή σχέση την οποία θα ονομάσουμε σχέση επιπροσθετικότητας. Το ιδανικό ήταν ανέκαθεν, για όσους προχώρησαν σε μια δομική ανάλυση να βρουν αυτό που συνέδεε τις δύο σχέσεις, την κλειστή και την ανοιχτή, να ανακαλύψουν από την πλευρά του ανοίγματος κάποια κυκλικότητα"²⁷.

Θα αρχίσω με το να ενδιαφερθώ για την διάκριση που εμφανίζεται εδώ ανάμεσα στις έννοιες του συνόλου και της ολότητας. Ας αρχίσουμε με το να εξετάσουμε αυτό που εννοεί με τον όρο "σύνολο" και στη συνέχεια με τον όρο "ολότητα".

²³ *L'étourdit*

²⁴ J. Lacan, séminaire 3 p. 210 le 11 Avril 1957

²⁵ Το κείμενο συνεχίζει έτσι «Αυτό εδώ, το διατύπωνα, από την 11 Απριλίου 1956, έχοντας δώσει οδηγίες στο κείμενο με την φράση του ασημαντικού σημαίνοντος (signifiant asémantique), τούτο για εκείνους που μπόρεσαν να βρουν ενδιαφέρον στο να αισθανθούν ότι καλούνται εκεί σε μια λειτουργία απορρίμματος»

²⁶ Lacan, Séminaire 3 p. 207. Le 11 Avril 1957.

²⁷ Ας σημειώσουμε μέσα σε παρένθεση ότι αυτή η αναζήτηση μιας σύνδεσης μεταξύ μιας κλειστής και μιας ανοιχτής δομής φαίνεται να προδιαγράφεται με πολύ ακριβή τρόπο στην σχέση μεταξύ ανοιχτού και κλειστού συνόλου που ανέφερα παραπάνω σχετικά με το χώρο της απόλαυσης και της τοπολογίας

Ένα σύνολο

Τι είναι ένα σύνολο? Ο Λακάν είχε ήδη δώσει μια πολύ ακριβή περιγραφή αυτού που εννοούσε με την όρο σύνολο το 1960 στο κείμενο "Παρατήρηση πάνω στην ομιλία του Ντανιέλ Λαγκάς."²⁸

Το 1972, στο εικοστό σεμινάριο, Ακόμη, αναφέρεται σαφώς στη θεωρία των συνόλων για να δώσει ένα ορισμό ολωσδιόλου συμβατό με αυτόν του 1960 αλλά πιο απλό και που παρουσιάζει το πλεονέκτημα της

συνεισφοράς μιας ορισμένης διευκρίνησης όσον αφορά την έννοια του γράμματος. Μ αυτό τον ορισμό θα άρχιζα εδώ

"Ας βάλουμε μαζί αντικείμενα σκέψης, όπως λένε, με αντικείμενα του κόσμου, το κάθε ένα μετράει για Ένα. Ας συναθροίσουμε αυτά τα απολύτως ετερόκλητα πράγματα και ας πάρουμε το δικαίωμα να προσδιορίσουμε αυτή τη συναθροίση με ένα γράμμα".

Παρατηρούμε ότι μία απλή ενέργεια διαλογής ακολουθούμενη από μια ενέργεια σημαδέματος αρκεί για να ορίσουμε και για να το πούμε καλύτερα, για να δημιουργήσουμε την ενότητα ενός συνόλου. Δεν υπάρχει λοιπόν ένα όλον που θα ερχόταν να προσδώσει στο σύνολο την ενότητά του. Η στιγμή που η πράξη να συναθροίσουμε τα στοιχεία παίρνει τέλος, θέτει το όριο ανάμεσα στο εσωτερικό και εξωτερικό του συνόλου. Κατ ακολουθία ένα σύνολο θα λέγεται κλειστό αν περιλαμβάνει αυτό το όριο ,δηλαδή αν εμπεριέχει την περάτωση αυτής της πράξης, θα λέγεται ανοιχτό αν δεν την εμπεριέχει.

Έχοντας θέσει αυτό, ο Λακάν τονίζει σε αυτή τη διάλεξη του Ακόμη (Encore) ότι τα γράμματα που χρησιμοποιούνται για τον ορισμό των συνόλων δεν προσδιορίζουν τις συναθροίσεις που είναι τα σύνολα, αλλά είναι αυτές οι συναθροίσεις.

Λέει ο Λακάν "Τα γράμματα, φτιάχνουν τις συναθροίσεις, τα γράμματα είναι, όχι προσδιορίζουν, είναι αυτές οι συναθροίσεις ,εκλαμβάνονται σαν να λειτουργούν όπως αυτές οι ίδιες οι συναθροίσεις".²⁹

Για να τελειώσω αυτή την παρουσίαση της έννοιας του συνόλου θα πρόσθετα σ αυτό μία ιδιότητα που ο Λακάν αναφέρει στην "Παρατήρηση πάνω στην ομιλία του Ντανιέλ Λαγκάς"³⁰ που είναι η ακόλουθη "το στοιχείο όπως κάθε μέρος του συνόλου ενδέχεται να συμβολίζει όλες τις σχέσεις που είναι δυνατόν να οριστούν για το σύνολο".³¹

Προσεγγίζω τώρα την έννοια της ολότητας.

Η λέξη ολότητα περιλαμβάνει πολλά νοήματα που προφανώς δεν είναι τελείως ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Μπορεί λοιπόν ο Λακάν να έπαιξε πάνω στην αμφισημία και είναι λογικό να πρέπει να αναζητήσουμε μία διαφορετική εξήγηση για κάθε νόημα αυτής της λέξης.

Είναι φανερό ότι δεν έχω το χρόνο να επιδοθώ σήμερα σε μια τέτοια αναζήτηση. Θα περιοριστώ λοιπόν σε ένα ιδιαίτερο νόημα της λέξης ολότητα έστω κι αν χρειαστεί να επανέλθω κατόπιν κατά τη διάρκεια της εξέτασης.

Έτσι θα ξεκινήσω από την Καντιανή έννοια της ολότητας η οποία μου φάνηκε διαφωτιστική σχετικά με αυτό που ο Λακάν αναφέρει σ αυτό το σημείο όσον αφορά τη σχέση ανάμεσα σ αυτό που είναι ανοιχτό και αυτό που είναι κλειστό.

Ας δούμε αυτόν τον ορισμό. Στην κριτική του καθαρού λόγου ο Καντ³² ορίζει την ολότητα ως την σύνθεση ανάμεσα στην μονάδα και την πολλαπλότητα "Η ολότητα δεν είναι κάτι άλλο παρά η πολλαπλότητα θεωρούμενη ως μονάδα"³³

²⁸ Ecrits, p. 648

²⁹Encore, p.46

³⁰Ecrits, p. 648

³¹Εφαρμοσμένη στο στοιχείο, αυτή η ιδιότητα θα επανεξεταστεί από τον Ζαν Κλωντ Μιλνέρ στο "Δομικό περίπλοο" ως σημαίνουσα της σύλληψης της δομής σύμφωνα με τον Λακάν.

³² Kant, Critique de la raison pure p. 136

³³ Critique de la raison pure, 136.

Φαίνεται λοιπόν ότι η ολότητα περιέχει ταυτόχρονα την πολλαπλότητα και την μονάδα που κάνει την πολλαπλότητα ολότητα. Πρόκειται λοιπόν για ένα κλειστό σύνολο. Σε σχέση με το σύνολο που μπορεί να είναι ανοιχτό η κλειστό, η ολότητα θα διαφοροποιείτο από το γεγονός ότι είναι κλειστή.

Αυτή η λεπτομέρεια είναι σημαντική συναρτάται με αυτό που ο Λακάν ονομάζει το ιδανικό της δομικής ανάλυσης ,δηλαδή ακριβώς τη δυνατότητα της σύνδεσης ανάμεσα σ αυτό που είναι κλειστό και αυτό που είναι ανοιχτό.

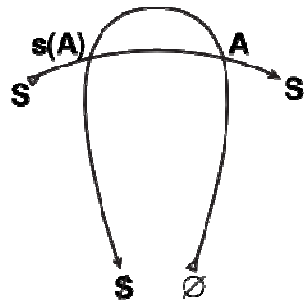
Μπορούμε λοιπόν μέχρις εδώ να εντοπίσουμε γιατί ο Λακάν απομακρύνει την έννοια της ολότητας. Μας απομένει να αντιληφθούμε εκείνο που αναφέρει μιλώντας για αυτή τη σχέση μεταξύ ανοιχτού και κλειστού.

Η δομή εκδήλωση του σημαίνοντος

Αυτή η σύνδεση θα διαφωτιστεί γρήγορα μέσα από αυτό που ο Λακάν αναφέρει στην παράγραφο που ακολουθεί αμέσως αυτό που μόλις διάβασα.

"Νομίζω ότι είστε ήδη αρκετά καταρτισμένοι για να καταλάβετε ότι η έννοια της δομής είναι ήδη από μόνη της μια εκδήλωση του σημαίνοντος. Το λίγο που μόλις σας ανέφερα για την δυναμική της ,γι αυτό που περιλαμβάνει ,σας κατευθύνει προς την έννοια του σημαίνοντος. Το να ενδιαφερθείς για τη δομή, είναι ότι δεν μπορείς να παραμελήσεις το σημαίνον".

Αν η έννοια της δομής είναι εκδήλωση του σημαίνοντος, η σύνδεση ανάμεσα σε κλειστό και ανοιχτό διαφωτίζεται αρκετά εύκολα. Γιατί αυτό που κλείνει με το σημαίνον είναι η μονάδα, για παράδειγμα η μονάδα της φράσης, όπως το είδαμε, στο βαθμό που η φράση παράγει μια σημασία. Ο Λακάν συνδέει την παράσταση-εικόνα ενός κύκλου με τη στιγμή της ολοκλήρωσης της σημασίας. Όμως η σχέση που διατηρεί αυτή η κλειστή μονάδα, αυτή η κυκλικότητα με αυτό που είναι ανοιχτό παρουσιάζεται πολύ απλά από τη στιγμή που έχει συγκροτηθεί ως "τελειωμένο προϊόν ", η σημασία παραπέμπει στις άλλες σημασίες αρθρωμένες μέσα σε άλλους λόγους, διαλύεται γενικά μέσα στην ατέρμονη ολίσηση της σημασίας, η οποία παρουσιάζεται τότε ως ένα ανοιχτό σύνολο. Αυτή η σύνδεση ανάμεσα σε ανοιχτό και κλειστό είναι αυτό που επέτρεπε ήδη να αντιληφθούμε το σημείο συρραφής.

Παρατηρούμε ότι το γεγονός του να θέσουμε τη δομή ως εκδήλωση του σημαίνοντος επιτρέπει να διαφωτίσουμε αυτό που ο Λακάν ονομάζει δυναμική της δομής.

Παρόλα αυτά ανασύρει ταυτόχρονα μια άλλη δυσκολία που θα εξετάσουμε λεπτομερειακά γιατί θα μας οδηγήσει γρήγορα στο ερώτημα του υποκειμένου. Αυτή η άλλη δυσκολία είναι αυτή του σημαίνοντος μέσα στη φύση.

Δομή και υποκείμενο

Το σημαίνον μέσα στη φύση

Το σημαίνον εξ ορισμού ανήκει στην τάξη της γλώσσας, και όχι στην τάξη της φύσεως.

Όμως τότε, αν η δομή γενικά είναι εκδήλωση του σημαίνοντος, τι συμβαίνει με αυτό που παρατηρείται και μελετάται φέροντας το όνομα της δομής από τις ονομαζόμενες φυσικές επιστήμες όπως η φυσική, η χημεία και η βιολογία? Οι επιστήμες κάνουν κατάχρηση της γλώσσας όταν μιλάνε για δομή?

Ο τομέας όπου κανένας δεν χρησιμοποιεί το σημαίνον για να σημάνει

Ας δούμε κατ'αρχήν πως η ιδέα ενός σημαίνοντος στην φύση μπορεί να οδηγήσει στην αναδιατύπωση της διάκρισης ανάμεσα στην φύση και στην κουλτούρα. Είναι αρκετά απλό.

Όπως το είδαμε μόλις, τα σημαίνοντα που αντιλαμβανόμαστε μέσα στην φύση δεν βρίσκονται εκεί επειδή η φύση από μόνη της θα είχε μια σημαίνουσα δομή η επειδή κάποιος, ένα υποκείμενο ή ο Θεός, θα είχε βάλει τα σημαίνοντα μέσα στην φύση. Τα αντιλαμβανόμαστε στην φύση, γιατί παρατηρούμε την φύση από το γεγονός ότι κατοικούμε στην γλώσσα. Παρόλα αυτά μέσα στην ίδια την φύση, δεν υπάρχει κανένα υποκείμενο που να είναι εκεί για να σημάνει το οτιδήποτε. Από αυτό ο Λακάν συμπεραίνει έναν ορισμό της φύσης³⁴.

«Ονομάζω φυσικό, λέει, το πεδίο της επιστήμης όπου δεν υπάρχει κανένας που να χρησιμοποιεί το σημαίνον για να σημάνει κάτι³⁵.»

Ένας τέτοιος ορισμός φωτίζει με έναν νέο τρόπο την σχέση που διατηρούμε με αυτό που ονομάζουμε συνήθως φύση. Ο ορισμός αυτός θα επιτρέψει στην συνέχεια να στηρίξουμε ορισμένες σημαντικές πληροφορίες, που ο Λακάν δίνει σχετικά με την επιστήμη.

Σε ότι μας ενδιαφέρει εδώ θα κρατήσουμε κυρίως ότι ο ορισμός αυτός μας επιτρέπει να αποσαφηνίσουμε καλλίτερα ότι αφορά τον άλλο τομέα, αυτόν της κουλτούρας, ή πιο συγκεκριμένα τον τομέα, όπου η γλώσσα και ο λόγος καθορίζουν τους δεσμούς ανάμεσα στα ομιλόντα υποκείμενα. Εδώ είναι που θα δούμε να συγκεκριμενοποιείται το ερώτημα του υποκειμένου.

Το υποκείμενο

Διότι έπεται, ότι σ' αυτόν τον άλλο τομέα, αυτό που παρουσιάζεται ως σημαίνον υποθέτει ότι υπάρχει «κάποιος» που χρησιμοποιεί το σημαίνον με σημαίνοντες σκοπούς, δηλαδή «κάποιος» ο οποίος χρησιμοποιεί την μεταφορά και την μετωνυμία για να παράξει ότι το σημαίνον είναι ικανό να παράξει ξεκινώντας από το λάθος ή την απάτη. Η εμφάνιση αυτού του «κάποιου» δικαιώνει την υπόθεση ενός υποκειμένου. Και από αυτό το γεγονός ο όρος της *υποκειμενικότητας* – εφόσον περιγράφει το γεγονός ότι υπάρχει υποκείμενο, έστω και υποθετικό – δεν περιγράφει πια αποκλειστικά, όπως το σκεφτόμαστε συνήθως, αυτό που παράγεται από την πλευρά του φαντασιακού αλλά εξίσου αυτό που εμφανίζεται από την πλευρά του πραγματικού.

« Το υποκειμενικό, λέει ο Λακάν, εμφανίζεται μέσα στο πραγματικό εφόσον προϋποθέτει ότι έχουμε απέναντί μας ένα υποκείμενο ικανό να χρησιμοποιήσει το σημαίνον, το παιχνίδι του σημαίνοντος. Και είναι επίσης ικανό το υποκείμενο να χρησιμοποιήσει το σημαίνον όπως εμείς το χρησιμοποιούμε – όχι για να σημάνει κάτι αλλά για να μας εξαπατήσει πάνω σε αυτό που υπάρχει για να σημανθεί. Σημαίνει ότι χρησιμοποιεί το γεγονός ότι το σημαίνον είναι κάτι άλλο από μια σημασία, για να παρουσιάσει ένα απατηλό σημαίνον. Αυτό είναι τόσο ουσιώδες, ώστε είναι ακριβώς το πρώτο διάβημα της σύγχρονης φυσικής. Η καρτεσιανή συζήτηση του θεού που εξαπατά είναι το αναπόφευκτο βήμα μιας φυσικής με την έννοια που αποδίδουμε σ' αυτόν τον όρο.»³⁶

³⁴ J.Lacan, Séminaire III, *Les psychoses*, p. 208

³⁵ J.Lacan, Séminaire III, *Les psychoses*, p. 211

³⁶ J.Lacan, Séminaire III, *Les psychoses*, p. 211

Κατά τη διάρκεια αυτής της διάλεξης του Απριλίου 1956, ο Λακάν θα επανέλθει με διαφορετικούς τρόπους σε αυτήν την έννοια της υποκειμενικότητας μέσα στο πραγματικό. Θα ξεκινήσει υπενθυμίζοντας ότι εγγράφεται στην συνέχεια της ανακάλυψης του Φρόντ και στη συνέχεια θα υπογραμμίσει ότι βρίσκεται στην βάση ενός επιστημονικού ορισμού της υποκειμενικότητας. Σας παραθέτω δύο αποσπάσματα που αντιστοιχούν σε αυτά τα δύο σημεία.

Κατ' αρχήν

«Η διάσταση που έχει μέχρι τώρα αποσιωπηθεί από τον φροϋδισμό είναι ότι το υποκειμενικό δεν είναι από την πλευρά αυτού που μιλάει. Είναι κάτι που το συναντούμε μέσα στο πραγματικό.»³⁷

Και στη συνέχεια:

Δεν υπάρχει άλλος επιστημονικός ορισμός της υποκειμενικότητας παρά με σημείο εκκίνησης τη δυνατότητα να χειριστούμε το σημαίνον με σκοπό καθαρά σημαίνοντος και όχι σημασίας, δηλαδή χωρίς να εκφράζεται καμία άμεση σχέση που να είναι της τάξης της όρεξης.»

Πώς να εξηγήσουμε αυτήν την απουσία σχέσης με την «τάξη της όρεξης»? Η υποκειμενικότητα που μας μαθαίνει να αναγνωρίσουμε ο «φροϋδισμός» στο πραγματικό, μας θέτει αντιμέτωπους με αποτελέσματα στα οποία αναγνωρίζουμε την πρωτοτυπία του σημαίνοντος. Οι σημασίες που παρουσιάζονται εκεί δεν είναι της τάξης αυτών που αντιλαμβανόμαστε μέσα στη φύση, δεν μπορούν να περιοριστούν απευθείας σε εκδηλώσεις της όρεξης ή της ανάγκης. Μας τοποθετούν παρουσία ενός υποκειμένου που χρησιμοποιεί το σημαίνον όχι μόνο για να παράξει σημασίες αλλά για να χρησιμοποιήσει όλες τις δυνατότητες που προσφέρει η πρωτοτυπία του σημαίνοντος.

Έχοντας φτάσει στο σημείο αυτό της παρουσίασης του, ο Λακάν θα αναπτύξει αυτήν την έννοια της πρωτοτυπίας του σημαίνοντος εφόσον η ανάδυσή του στο πραγματικό αναδεικνύει την υπόθεση του υποκειμένου. Θα συμπεράνει ότι «ο ανθρώπινος κόσμος» δεν προϋποθέτει μόνο την ύπαρξη σημασιών που είναι αναγνωρίσιμες στην τάξη της φύσης αλλά επίσης την τάξη των σημαινόντων.³⁸ Είναι σε αυτό το σημείο που αναφέρει το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ως αυτό που επιτρέπει να αναδείξουμε από το Φρόντ και μετά τις συνθήκες δυνατότητας ανάδυσσης ενός ανθρώπινου υποκειμένου ως ομιλόν υποκείμενο. Παραθέτω εδώ το Λακάν:

Εάν το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα δεν είναι η εισαγωγή του σημαίνοντος, ζητώ να μου δώσουν μια οποιαδήποτε άλλη θεώρηση του. Ο βαθμός επεξεργασίας του δεν είναι τόσο ουσιώδης στη σεξουαλική ομαλοποίηση παρά μόνο επειδή εισάγει τη λειτουργία του σημαίνοντος ως τέτοιο στην κατάκτηση του λεγόμενου άνδρα ή γυναίκας.

Με άλλα λόγια, ο Οιδίποδας είναι το όνομα της δοκιμασίας την οποία ένα παιδί οφείλει να αντιμετωπίσει για να αποκτήσει τη χρήση του σημαίνοντος. Αλλά για να αποκτήσει τη χρήση θα πρέπει να συγκροτηθεί το ίδιο ως ομιλόν υποκείμενο μέσα στη σημαίνουσα δομή. Αυτή η δοκιμασία του επιτρέπει να κατακτήσει τη θέση του μέσα στην τάξη της γλώσσας όπου ο λόγος δημιουργεί και διαλύει τους δεσμούς ανάμεσα σε αυτούς που μιλούν αλλά αυτό γίνεται με το τίμημα να αφομοιωθεί το ίδιο αναγνωρίζοντας τον εαυτό του στην κοινότητα των ομιλούντων όντων.

³⁷ J.Lacan, Séminaire III, *Les psychoses*, p. 211

³⁸ J.Lacan, Séminaire III, *Les psychoses*, p. 214

Και έπεται ότι τα συμπτώματα που παρουσιάζονται στις νευρώσεις εκδηλώνουν αυτό που παίζεται στα αδιέξοδα και στις φιλονικίες από όπου οφείλει να περάσει το υποκείμενο για να ξαναβρεθεί ως ζωντανό και επιθυμούν πέρα από την εμπλοκή που υφίσταται στην τάξη του σημαίνοντος.

Να τι λέει ο Λακάν σχετικά με αυτό:

«Από πού προέρχονται τα συμπτώματα? –αν όχι από την εμπλοκή του ανθρώπινου οργανισμού σε κάτι που είναι δομημένο σαν γλώσσα, μέσω του οποίου το τάδε στοιχείο της λειτουργίας του θα μπει στο παιχνίδι ως σημαίνον. Η υστερία είναι ένα ερώτημα επικεντρωμένο γύρω από ένα σημαίνον το οποίο μένει αινιγματικό σε ότι αφορά την σημασία του. Το ερώτημα του θανάτου, αυτό της γέννησης, είναι πράγματι τα δυο τελευταία που ακριβώς δεν έχουν λύση μέσα στο σημαίνον. Είναι αυτό που δίνει στις δυο μεγάλες νευρώσεις την ουσιαστική αξία τους³⁹. »

Πώς αντιλαμβανόμαστε την δομή

Μόλις είδαμε ότι για τον Λακάν η δομή ως εκδήλωση του σημαίνοντος είναι πανταχού παρούσα στην αντίληψη μας για την πραγματικότητα. Αλλά η δομή όπως την ορίσαμε ως εδώ, ως σύνολο στοιχείων συμμεταβαλλόμενων παρουσιάζεται ουσιαστικά σαν ένα παιχνίδι καθαρών διαφορών. Πρόκειται τώρα να προσδιορίσουμε τον τρόπο με τον οποίο αυτό το παιχνίδι των καθαρών διαφορών παρουσιάζεται στο πεδίο της αντίληψης. Αυτό θα είναι το αντικείμενο του τρίτου μέρους αυτού του κεφαλαίου.

Επίσης θα δουλέψω εδώ με το σχόλιο από ένα απόσπασμα του κειμένου.

Πρόκειται για δύο φράσεις που έχω πάρει από το κείμενο, « *La direction de la cure* », (« *Η διεύθυνση της θεραπείας* »), όπου ο Λακάν μιλά για την δομή ενός φυτού – δηλαδή μίας δομής που παρατηρείται μέσα στην φύση – .Θα συμπεράνει σημαντικές παρατηρήσεις σε ότι αφορά στον τρόπο με τον οποίο μια δομή – όποια και αν είναι αυτή, που διακρίνουμε μέσα στην φύση ή αυτή που φανερώνει την παρουσία ενός υποκειμένου– προσφέρεται στην σύλληψη μας στο πεδίο της αντίληψης.

Οι δύο φράσεις για τις οποίες ενδιαφέρθηκα αξίζουν να εισαχθούν στο πλαίσιο τους.

Βρίσκονται στην αρχή της δεύτερης παραγράφου του κεφαλαίου V του κειμένου « *La direction de la cure* », κεφάλαιο που έχει τον τίτλο « *il faut prendre le désir à la lettre* » (« *πρέπει να πάρουμε την επιθυμία κατά γράμμα* »).

Στην πρώτη παράγραφο αυτού του κεφαλαίου ο Λακάν εξήγησε ότι οι επιθυμίες για τις οποίες ο Φρόντ αναγνώρισε την πραγματοποίηση τους στα όνειρα παρουσιάζονται στην αφήγηση αυτών των ονείρων ή στις σκέψεις που τα συνοδεύουν με τον τρόπο των σημειώντων στοιχείων που είναι αρθρωμένα στην ομιλία ή στον λόγο. Το ονομαζόμενο όνειρο *της ωραίας κρεοπόλισσας* δίνεται ως παράδειγμα σ' αυτό το σημείο. Θυμόμαστε, ότι ο Φρόντ αναγνωρίζει σ' αυτό το όνειρο την πραγματοποίηση μίας πολύ ιδιαίτερης επιθυμίας, της επιθυμίας να έχει το υποκείμενο μια ανικανοποίητη επιθυμία.

Ο Λακάν παρουσιάζει σχετικά με αυτό την ιδέα ότι οι μηχανισμοί που δρουν στην σημασία ενός τέτοιου ονείρου δεν μπορούν να έχουν άλλες πραγματικές κινητήριες δυνάμεις παρά τις πράξεις από τις οποίες εξαρτάται η δημιουργία του νοήματος από το σημαίνον : πρόκειται για την μεταφορά και την μετωνυμία. Αλλά ο Λακάν δεν στέκεται σ' αυτό το σημείο. Συνεχίζει γρήγορα με την έκδηλη πρόθεση να περιγράψει πιο συγκεκριμένα ότι αφορά στην δομή που «βρίσκει έτσι » μέσα στο όνειρο και που δικαιολογεί αυτήν την υπόθεση ενός υποκειμένου . Και είναι σε αυτό το σημείο που εισάγει το ερώτημα του τρόπου με τον οποίο η δομή γενικά γίνεται αντιληπτή.

³⁹ J.Lacan, Séminaire III, *Les Psychoses*, p.215

Αυτό που βρίσκουμε έτσι, λέει, – αυτό που βρίσκουμε : η επιθυμία του ονείρου – δεν έχει τίποτα το μικροσκοπικό , ούτε υπάρχει ανάγκη ειδικών εργαλείων για να αναγνωρίσουμε ότι το φύλλο έχει τα χαρακτηριστικά της δομής του φυτού από το οποίο κόπηκε. "Ακόμη κι αν είχαμε δει φυτό στερημένο από φύλλα, θα αντιλαμβανόμασταν αμέσως ότι ένα φύλλο είναι πιο πιθανό μέρος ενός φυτού απ' ότι ένα κομμάτι δέρματος⁴⁰».

Εάν, όπως λέγεται εδώ, τα χαρακτηριστικά της δομής του φυτού είναι αναγνωρίσιμα τόσο στο φύλλο όσο και στο φυτό γυμνό από φύλλα, είναι γιατί αυτά τα χαρακτηριστικά εκδηλώνουν και στις δύο περιπτώσεις, για τον παρατηρητή, κάτι από την ταυτότητα ολόκληρου του φυτού. Η δομή του φυτού ολόκληρη γίνεται φανερή σε κάθε μέρος του φυτού.

Μια πρώτη διακριτή ιδιότητα της δομής στην αντίληψη βρίσκεται στο γεγονός, ότι είναι αναγνωρίσιμη τόσο σε ένα μέρος του αντικειμένου όσο και σε ολόκληρο το αντικείμενο.

Αυτή η ιδιότητα χαρακτηρίζει τόσο την δομή όταν την αντιλαμβανόμαστε στην φύση όσο και όταν την αντιλαμβανόμαστε στην ομιλία ή σε κάθε γλωσσικό μόρφωμα. Πράγματι παρότι δεν δόθηκε πιθανά ποτέ σε κάποιον η δυνατότητα να αντιληφθεί την γλώσσα στο σύνολο της ή στην ολότητα της, είναι πιθανό να συλλάβουμε σ' αυτήν τα χαρακτηριστικά δομής που την χαρακτηρίζουν στο σύνολο της – είναι μάλιστα το αντικείμενο της γενικής γλωσσολογίας – . Ο οποιοσδήποτε δώσει προσοχή, μπορεί λοιπόν να αντιληφθεί έναν ορισμένο αριθμό αυτών των χαρακτηριστικών στην ολότητα τους τα οποία μας επιβάλλονται κάθε φορά που έχουμε να κάνουμε με μία κουβέντα ή με κάθε άλλο απόσπασμα γλώσσας.

Αλλά ποία είναι αυτά τα χαρακτηριστικά ?

Εμφανίζονται παντού όπου βλέπουμε να πραγματοποιούνται αυτά τα αποτελέσματα γλιστήματος της μετάθεσης και της συμπύκνωσης που περιγράφουν τις πράξεις της μεταφοράς και της μετωνυμίας . Το πιο απλό χαρακτηριστικό είναι αυτό της ετερότητας .Κάθε αρθρωμένη ομιλία παραπέμπει σε κάτι άλλο από την ακολουθία των ήχων που την εκφέρουν και κάθε ήχος, που προφέρεται παίρνει αξία σημαίνοντος από την διαφορά που διατηρεί ως φώνημα με τα άλλα στοιχεία της γλώσσας. Η δομή ως εκδήλωση του σημαίνοντος γίνεται αντιληπτή δια μέσου ενός συνόλου χαρακτηριστικών που παρεμβαίνουν σε ένα σύστημα καθαρής διαφοράς. Είναι στο εσωτερικό αυτού του συστήματος της καθαρής διαφοράς που παράγεται η σημασία ως επίπτωση του σημαίνοντος. Αυτό ισχύει τόσο για το φύλλο και το δένδρο όσο και για κάθε άλλη πραγματοποίηση της γλώσσας. Με αυτήν την έννοια μία κραυγή, ένας διάλογος, ένα αστείο, μία τραγωδία, ένα γκράφιτι σ' έναν τοίχο...αλλά και το όνειρο, η γλωσσική παραδρομή, ένα σύμπτωμα ή ένα ευφυολόγημα φανερώνουν την ίδια δομή.

Αλλά το απόσπασμα που μόλις παρέθεσα από το κείμενο « *La direction de la cure*» υπογραμμίζει ακόμα μία ιδιότητα βάση της οποίας η δομή αναγνωρίζεται από την αντίληψη. Είναι ότι δεν είναι αναγκαίο να εφοδιαστούμε μικροσκόπια και ειδικά εργαλεία για να αντιληφθούμε τα χαρακτηριστικά που εκφράζουν την δομή και ούτε χρειάζεται για να γίνει αναγνωρίσιμη να ανατρέξουμε στην αφαίρεση ή στην σπέκουλα, ούτε στην κατάδυση σε κάποια βάθη.

Θα έμπαινα στον πειρασμό να πω, ότι αρκεί να δώσουμε κάποια προσοχή για να αντιληφθούμε τα χαρακτηριστικά που σηματοδοτούν την δομή. Αλλά θα ήταν αναμφίβολα πολύ απλό, διότι θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ, ότι πρόκειται στην συγκεκριμένη περίπτωση για ένα είδος ή για έναν τρόπο προσοχής αρκετά ιδιαίτερο.

Πράγματι, για να είμαστε ικανοί να αναγνωρίσουμε ολόκληρο το φυτό μέσα στο φύλλο, δεν αρκεί η διαίσθηση η βασισμένη στις αισθήσεις να ανοιχθεί στην απτή πραγματικότητα του φύλου, θα πρέπει ακόμα η διαίσθηση να πιάσει μέσα στην απτή πραγματικότητα αυτό που λαμβάνει αξία σημείου και καταδεικνύει από εκεί ολόκληρο το φυτό.

⁴⁰*La direction de la cure*, Ecrits, p.621

Είναι η συνεισφορά του Λακάν το ότι αναγνώρισε σε αυτή τη σύλληψη της αξίας σημείου εκείνου που παρουσιάζεται στην αντίληψη τα χαρακτηριστικά μιας δραστηριότητας που μας είναι οικεία και η οποία είναι η ανάγνωση. Παραπέμπω εδώ όλως ιδιαιτέρως στο σεμινάριο IX, L' identification [Η ταύτιση], και ειδικά την 20 Ιανουαρίου 1962 όπου ο Λακάν υπενθυμίζει την έννοια αυτής της «δομικής λειτουργίας» του υποκειμένου, παραγνωρισμένης μέχρι τότε και που εισάγει με την ονομασία *ανάγνωση των σημείων*⁴¹. Η *ανάγνωση των σημείων* είναι η λειτουργία με αφετηρία την οποία η πρόσληψη ενός πεπερασμένου αριθμού χαρακτηριστικών ιχνών αντιληπτών στην παρουσία ενός φύλλου μας θυμίζει κάτι από την παρουσία ολόκληρου του φυτού.⁴² Παρομοίως είναι με αφετηρία έναν ορισμένο αριθμό σημαινόντων στοιχείων που συνιστούν τα φωνήματα στον λόγο που ακούμε που η λειτουργία της ανάγνωσης επιτρέπει να συναγάγουμε απ' αυτά ένα σημαίνόμενο. Όπως το λέει ο Λακάν στο σεμινάριο *Encore* [Ακόμη, Εκδ. Ψυχογιός, 2013]:

«Εάν υπάρχει κάτι που μπορεί να μας εισαγάγει στη διάσταση του γραπτού καθαυτό, είναι το να αντιληφθούμε ότι το σημαίνόμενο δεν έχει τίποτα να κάνει με τ' αυτιά, παρά μόνο με την ανάγνωση, την ανάγνωση όποιου σημαίνοντος ακούμε»⁴³.

Ξαναβρίσκουμε λοιπόν εδώ τη σχέση που εξυπακούεται στη δομή ανάμεσα σε ό,τι κλείνει και σε ό,τι είναι ανοιχτό.

Όταν ο Λακάν αναγγέλλει στις πρώτες φράσεις της *Αρχής του γράμματος* [L' instance de la lettre] ότι η εμπειρία της ψυχανάλυσης αποκαλύπτει τη δομή της γλώσσας στο ασυνείδητο, η δομή για την οποία μιλά είναι όντως εκείνη του σημαίνοντος όμως εκείνο που αναγνωρίζεται εκεί φέρει αναμφίβολα το ίχνος μιας χρήσης του σημαίνοντος «με απώτερο σκοπό να σημάνει», και δεν θα έπρεπε να συγγέεται με εκείνο που ανήκει στις φυσικές σημασίες. Καμιά διαδικασία, βιολογική, φυσική ή οργανική δεν θα μπορούσε να δημιουργήσει ποτέ κάτι σαν την επιθυμία του να έχεις μια ανεκπλήρωτη επιθυμία. Οι δημιουργίες νοήματος που προσφέρονται στην ανάγνωση στα όνειρα ή στα συμπτώματα φανερώνουν μια παράξενη ποίηση, αλλά σαν ποίηση είναι καμωμένες από μεταφορά και από μετωνυμία, και για το λόγο αυτό εγείρουν το ερώτημα του να γνωρίζεις «Ποιος μιλά; όταν πρόκειται για το υποκείμενο του ασυνείδητου.»⁴⁴

3. Η δομή της γλώσσας

Το τρίτο και τελευταίο μέρος αυτής της δουλειάς επανέρχεται σε τούτη τη δομή της γλώσσας για την οποία ο Λακάν υποστηρίζει ότι η ψυχανάλυση την ανακαλύπτει εξ ολοκλήρου στο ασυνείδητο και της οποίας η ανακάλυψη, όπως μόλις το είδαμε, οδηγεί στην υπόθεση ενός υποκειμένου του ασυνείδητου.

Θα επιχειρήσω να δείξω την ισοδυναμία ανάμεσα σε αυτή τη δομή και την τοπολογία.

Με άλλα λόγια, και για να επανέλθω σε όσα μόλις ειπώθηκαν σχετικά με τη δομή, θα επιχειρήσω να δείξω ότι τα χαρακτηριστικά της στοιχεία που επιτρέπουν να εντοπισθεί η επίπτωσή της στην ομιλία καθιστούν έκδηλες επίσης τις σχέσεις και τις ιδιότητες που παρουσιάζουν τα τοπολογικά αντικείμενα που επεξεργάστηκε ο Λακάν.

Ειδικότερα, ο σκοπός μου θα είναι να δείξω ότι ο βορρόμειος κόμβος όπως ο Λακάν τον παρουσιάζει ξεκινώντας από το τέλος του σεμιναρίου *Encore* το 1972 είναι ισοδύναμος με τη δομή της γλώσσας που ανακάλυψε στο ασυνείδητο το 1956.

⁴¹ Οφείλεται στην τύχη εάν τούτο το ερώτημα ανάγνωσης έρχεται σε ένα κεφάλαιο του *Η διεύθυνση της θεραπείας* [La direction de la cure] (Ecrits) που τιτλοφορείται *Πρέπει να πάρουμε την επιθυμία κατά γράμμα*;

⁴² Βλ. Συνέδριο 2010, *L' expérience du savoir*, Apprendre à lire.

⁴³ *Encore* σελ.34 [Ακόμη σελ.89.]

⁴⁴ Subversion, Ecrits

*
* *

Τούτο απαιτεί πρώτα ορισμένες διευκρινίσεις. Το να μιλάς εδώ για ισοδυναμία δεν σημαίνει ότι δεν υπήρξε προχώρημα ή πρόοδος στη διάρκεια των δεκαέξι ετών που χωρίζουν αυτές τις δύο χρονικές στιγμές. Η ισοδυναμία συνεπάγεται ότι ο βορρόμειος κόμβος έτσι όπως ο Λακάν τον παρουσιάζει μοιράζεται ορισμένες ιδιότητες με εκείνο που είχε τεθεί ως δομή της γλώσσας το 56. Στην ισοδυναμία εξυπακούεται το γεγονός ότι πρόκειται για το ίδιο αντικείμενο όταν ο Λακάν περιγράφει τη δομή της γλώσσας το 1956 ή όταν λέει ότι ο λόγος του στηρίζεται στο βορρόμειο κόμβο από το 1972 και μετά. Η γνώμη μου είναι ότι ένα ίδιο αντικείμενο ή ένα ίδιο πραγματικό βρίσκεται στο θεμέλιο του λόγου του το 1956 ή το 1972, αλλά ότι στο μεσοδιάστημα ο λόγος αυτός βρήκε άλλα μέσα ή άλλους τρόπους άρθρωσης για να προσεγγίσει αυτό το αντικείμενο ή αυτό το πραγματικό. Τούτου ρηθέντος είναι βέβαιο ότι έλαβαν χώρα αξιοσημείωτα προχωρήματα [45] ανάμεσα στις δύο περιόδους ακόμα και αν περιορισθούμε σε εκείνα που επέτρεψαν να συλλάβουμε υπό τη μορφή ενός τοπολογικού αντικειμένου, εκείνο που δεν μπορούσε να προσεγγισθεί παρά μόνο μέσω ενός περιγραφικού λόγου. [45. Πέρυσι ανέφερα εκείνο που αφορά την γλωσσολαλιά και την απόλαυση, θα έπρεπε να προσθέσω σ' αυτά την τυποποίηση της εμφυλοποίησης και τους λόγους (discours).]

*
* *

Με δεδομένη τη διευκρίνιση αυτή, θα προσπαθήσω να δείξω ότι η βορρόμεια σύνδεση σε κόμβο των τριών κατηγοριών του συμβολικού, του φαντασιακού και του πραγματικού επαληθεύει εκείνο που περιέχεται στη δομή έτσι όπως ο Λακάν την περιγράφει. Εν προκειμένω θα επιχειρήσω να δείξω ότι αυτή η σύνδεση σε κόμβο που ο Λακάν λέει ότι είναι μια γραφή ισοδυναμεί με εκείνο που κλείνει στη δομή έτσι όπως παρουσιάστηκε πιο πάνω.

Τούτο θα επιτρέψει να δείξω ταυτόχρονα ότι εκεί όπου η τοπολογία του τόρου και του προβλητικού επιπέδου αναδεικνύουν τη γένεση μιας επιφάνειας από τη σημαίνουσα τομή, ο βορρόμειος κόμβος αναδεικνύει εκείνο που γράφεται για να καθορίσει ένα σημείο, « το σημείο που είμαστε [46]» (46. J. Lacan, Séminaire XXI, *Les non-dupes*, inédit, le 11 décembre) σ' αυτόν τον ομιλούντα χώρο. Ότι εκεί όπου η τοπολογία των επιφανειών αναδεικνύει τη σχέση σύζευξης και διάζευξης του συμβολικού και του φαντασιακού, στην επίτευξη της σημαίνουσας τομής, ο βορρόμειος κόμβος αναδεικνύει εκείνο που καθορίζεται ως πραγματικό για να δικαιολογήσει την υπόθεση ενός ομιλούντος υποκειμένου.

Πραγματεύθηκα ήδη πέρυσι αυτό το ερώτημα της σχέσης ανάμεσα στη δομή της γλώσσας και το βορρόμειο κόμβο. Έδειξα μεταξύ άλλων ότι η σχέση μεταξύ των τριών κατηγοριών μοιράζεται με τη σχέση των τριών δακτυλίων του βορρόμειου κόμβου, μια σημαντική ιδιότητα, εκείνη που χαρακτηρίζει τη βορρόμεια σύνδεση σε κόμβο. Η ιδιότητα αυτή έγκειται στο γεγονός ότι καμιά από τις τρεις κατηγορίες δεν βρίσκεται σε σχέση με καμιά από τις άλλες δύο χωρίς αυτό να είναι μέσω της σχέσης τους με την τρίτη: με άλλα λόγια συμβολικό φαντασιακό και πραγματικό αλληλεπιδρούν μέσα στη δομή της γλώσσας με τέτοιο τρόπο που εάν η καθεμιά δεν εξασφαλίζει τη σχέση των τριών δεν παράγεται καμιά αλληλεπίδραση. Ξαναβρίσκουμε αυτή τη σχέση ανάμεσα στους τρεις κύκλους του βορρόμειου κόμβου.

Η αλληλεπίδραση των τριών κατηγοριών στη δομή της γλώσσας περιλαμβάνει λοιπόν μια ιδιότητα την οποία μοιράζεται με τη σχέση των τριών δακτυλίων του βορρόμειου κόμβου.

Είναι ένα πρώτο συμπέρασμα. Μόνο που, για να υποστηρίξουμε ότι η σχέση που διατηρούν σ' αυτή την αλληλεπίδραση ισοδυναμεί με ένα βορρόμειο κόμβο, πρέπει επιπροσθέτως να μπορέσουμε να δείξουμε ότι παρεμβαίνουν στο επίπεδο ενός κύκλου ή ενός δακτυλίου και ότι η ίδια η αλληλεπίδραση προϋποθέτει τη βορρόμεια σύνδεση αυτών των τριών κύκλων [ronds] ή δακτυλίων.

Για να το δείξω αυτό το διάβημά μου θα είναι σε τρία στάδια:

1. Θα δείξω κατ' αρχήν ότι οι τρεις κατηγορίες που συνθέτουν τη δομή της γλώσσας μπορούν να εκληφθούν καθεμιά για μια ενότητα ή ένα σύνολο διακριτό από τα δύο άλλα.
2. Κατά δεύτερο λόγο θα δείξω ότι, καθεμιά από τις ενότητες, ως ενότητα μπορεί να εξομοιωθεί με έναν κύκλο ή με έναν τόρο.
3. Κατά τρίτο λόγο θα αποδείξω ότι η σχέση αυτών των τριών ενοτήτων, ως προς το ότι συνιστά τη συνθήκη ανάδυσης ενός υποκειμένου στο πεδίο της γλώσσας προϋποθέτει το ότι είναι συνδεδεμένες σε ένα βορρόμειο κόμβο.

1. Συμβολικό, φανταστικό και πραγματικό, τρεις ενότητες, τρία στοιχεία

Η έννοια του συνόλου που περιγράφηκε πιο πάνω μας επιτρέπει να δείξουμε την πρώτη αυτή θέση αρκετά εύκολα.

Εάν συμφωνήσουμε να συλλέξουμε υπό τη μορφή τριών συνόλων όλων των αντικειμένων σκέψης που προσδιορίζονται αντίστοιχα από το συμβολικό, από το φανταστικό και από το πραγματικό, καταλήγουμε πράγματι σε τρεις διακριτές ενότητες (τόσο διακριτές όσο είναι οι τρεις κατηγορίες του συμβολικού, του φανταστικού και του πραγματικού) και θα είναι αρκετό στη συνέχεια να εκπροσωπήσουμε με ένα γράμμα, αντίστοιχα, Σ, Φ, Π [S, I, R], καθεμιά από τις τρεις ενότητες για να έχουμε τρία διακριτά σύνολα.

Η επόμενη θέση συνίσταται στο να δείξω ότι αυτές οι τρεις ενότητες μπορούν να εξομοιωθούν με τρεις δακτύλιους ή με τρεις συνεκτικούς κύκλους.

2. Αυτές οι τρεις ενότητες εξομοιώνονται με τρεις συνεκτικούς κύκλους.

Η πρώτη διάλεξη του σεμιναρίου XXII, RSI, της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1974, θα επιτρέψει να διασαφηνίσουμε τούτη τη θέση.

Όντως ο Λακάν παίρνει σαν σημείο εκκίνησης εδώ όχι τις κατηγορίες αλλά τις λέξεις «πραγματικό», «συμβολικό» και «φανταστικό» για να καταστήσει εμφανή τον κόμβο των τριών κατηγοριών. Ας προσπαθήσουμε να τον ακολουθήσουμε.

Οι λέξεις που ονομάζουν αυτές τις κατηγορίες τίθενται σαν μονάδα μέσα στη γλώσσα. Η μονάδα που συνιστά τη λέξη μέσα στη γλώσσα φανερώνεται από το γεγονός ότι έχει ένα νόημα. η ίδια η μονάδα συλλαμβάνεται στο χαρακτηριστικό που καθιστά διακριτό το νόημα μιας λέξης από κάθε άλλη λέξη. Όμως για τον Λακάν, το χαρακτηριστικό αυτό επιτρέπει να συλλάβουμε ή για την ακρίβεια να αναγνώσουμε, εκείνο που συγκροτείται με βάση την πραγματοποίηση μιας κυκλικότητας στο χώρο της ομιλίας.

Πράγματι για το Λακάν, κάθε τι που προσφέρεται στη σύλληψή του σαν Ένα στη δομή, κάθε τι που προσφέρεται στην ανάγνωση με αφετηρία τη λειτουργία του εναδικού χαρακτηριστικού, περιλαμβάνει την πραγματοποίηση μιας κυκλικότητας στο χώρο της ομιλίας. Η ιδιότητα αυτή ήταν ήδη διακριτή όσον αφορά τη φράση τη στιγμή που ο Λακάν εισάγει το σημείο συρραφής στο σεμινάριο III, *Οι ψυχώσεις*. Εδραιώνεται όμως από το σεμινάριο *Η ταύτιση* και μετά όταν ο Λακάν δείχνει ότι αυτή η κυκλικότητα ως σημαίνουσα απορρέει από την ίδια την αρχή της επανάληψης και θεμελιώνει ως εκ τούτου μέσα στο συμβολικό τη λειτουργία του όμοιου.⁴⁷

Η γραμμή που κλείνει είναι ένα τοπολογικό αντικείμενο που προσδιορίζεται στο χώρο της ομιλίας. Εκ του γεγονότος ότι πραγματοποιείται εκεί παρουσιάζεται στο φανταστικό, δηλαδή φαντασιοποιείται υπό τη μορφή μιας συνεκτικής κλειστής γραμμής, ένα κύκλο. Η συνεκτικότητα θα πει ο Λακάν είναι η μορφή η πιο απαλλαγμένη από νόημα εκείνου που ωστόσο φαντασιοποιείται.⁴⁸

Αυτό που προσφέρεται στη σύλληψή του ως μονάδα τόσο στο όνομα καθεμιάς από τις τρεις κατηγορίες, όσο και στα γράμματα που τις σηματοδοτούν ως σύνολο ή ενότητα μπορεί να τεθεί σε αντιστοίχιση με έναν κύκλο ή έναν συνεκτικό τόρο. Εάν η λειτουργία της γλώσσας προϋποθέτει την αλληλεπίδραση των τριών κατηγοριών, προϋποθέτει εξίσου την από κοινού παρουσία των τριών κύκλων στο φανταστικό.

Απομένει τότε το ερώτημα εάν ναι ή όχι μπορεί να ειπωθεί ότι οι τρεις κύκλοι είναι συνδεδεμένοι σε κόμβο.

Η απάντηση που θα επιχειρήσω να υποστηρίξω εδώ είναι ότι πρέπει να είναι συνδεδεμένοι εάν η αλληλεπίδραση των τριών κατηγοριών οφείλει να αναδεικνύει εκείνο που συγκροτείται ως Ένα, ως Ένα πραγματικό, όχι ως φανταστική συνεκτικότητα.

⁴⁷ J. Lacan, Σεμινάριο IX, ανέκδοτο, την 23^η Μαΐου 1962: Αυτή η γραμμή ... η τομή που πρέπει να θεωρηθεί εκ προοιμίου κλειστή. Αυτή είναι η ουσία της σημαίνουσας φύσης της: τίποτα δεν θα μπορούσε ποτέ να μας αποδείξει εφ' όσον από τη φύση του κάθε κύκλος της θεμελιώνεται σαν διαφορετικός, τίποτα στην εμπειρία δεν μας επιτρέπει να τον θεμελιώσουμε ως εάν να είναι η ίδια γραμμή. Είναι ακριβώς αυτό που μας επιτρέπει να συλλάβουμε το πραγματικό: είναι ως προς αυτό που η επιστροφή του όντας δομικά διαφορετική, πάντα μια άλλη φορά, εάν υπάρχει ομοιότητα, τότε υπάρχει υποβολή, πιθανότητα να προέρχεται η ομοιότητα από το πραγματικό. Κανένας άλλος τρόπος να εισαχθεί με σωστό τρόπο η λειτουργία του ομοίου.

Είναι όμως ουσιώδες το να μπορεί η δομή της γλώσσας να μπορεί να αναδείξει την ανάδυση αυτού του Ενός για το οποίο ο Λακάν υποστήριξε πάντα ότι « δεν στηρίζεται παρά στην ουσία του σημαίνοντος », και από το οποίο εξαρτώνται όλα όσα παρουσιάζονται ως ύπαρξη για ένα υποκειμένο, καθώς και όλα όσα δικαιολογούν την υπόθεση ενός υποκειμένου.

« Δεν υπάρχει ύπαρξη, παρά μόνο σε φόντο ανυπαρξίας και αντίστροφα *ex-sistere* [εξ-ίσταται] σημαίνει πως δεν οφείλεις το στήριγμά σου παρά σε ένα έξω που δεν είναι. Είναι όντως αυτό για το οποίο πρόκειται στο Ένα. ⁴⁹ »

Για να προκύπτει αυτό το Ένα από την αλληλεπίδραση των τριών κατηγοριών πρέπει οι τρεις κύκλοι ή οι τρεις τόροι που μόλις συσχέτισαμε με αυτές να είναι και οι ίδιοι συνδεδεμένοι με βορρόμειο τρόπο. Αυτό που μένει να δείξω είναι λοιπόν ότι αυτό το Ένα συνίσταται στο γεγονός ότι οι τρεις δακτύλιοι Π, Σ και Φ είναι συνδεδεμένοι με βορρόμειο τρόπο.

Κόμβος των τριών κύκλων

Η εξήγηση θα είναι και εδώ, τελικά, αρκετά σύντομη. Έγκειται σε μια φράση που εκφέρει ο Λακάν στη διάλεξη της 8^{ης} Ιανουαρίου 1974 του σεμιναρίου *Les non-dupes errent* και που λέει πολύ απλά ότι « η αντικειμενικότητα του ενός είναι στο τρία ».

Εκείνο που συλλαμβάνεται στην ανάδυση του εναδικού χαρακτηριστικού εμφανίζεται ως διακριτό και χωρίς άλλες ιδιότητες πλην του να είναι διακριτό. Είναι για παράδειγμα εκείνο που παρουσιάζεται ως μονάδα στη στιγμή, στο αιφνίδιο του αυτή τη φορά. Πρόκειται για μια μορφή μονάδας που συνίσταται στην καθαρή διαφορά. Η κυκλικότητα που συντελείται εκεί είναι της τάξεως του φαντασιακού.

Οι ιδιότητες που της λείπουν ώστε να γίνει ένας αριθμός, είναι εκείνες χάρη στις οποίες ο αριθμός συγκροτείται σε συνέχεια στο άπειρο, δηλαδή το γεγονός του να μπορεί να προστίθεται· κατατάσσεται κ.λ.π...

Κανένας από τους τρεις κύκλους που συνίστανται στο φαντασιακό δεν μπορεί από μόνος του να συγκροτήσει ένα πραγματικό αριθμό. Αντίθετα οι τρεις μαζί μπορούν να συγκροτήσουν μια μορφή ενότητας που επιβάλλεται στο φαντασιακό χωρίς να έχει τη συνοχή του. Είναι εκείνο που συμβαίνει εάν είναι συνδεδεμένοι. Γιατί εάν είναι συνδεδεμένοι ο κόμβος που σχηματίζουν δεν είναι της συνεκτικότητας του φαντασιακού, στηρίζεται ολόκληρος στον τρόπο με τον οποίο οι κύκλοι είναι σε διάταξη στο χώρο που είναι ολόγυρα.

Η « αντικειμενικότητα » του Ένα, για την οποία ο Λακάν λέει ότι έγκειται στο τρία, είναι εκείνο που αυτός ο κόμβος κάνει να κρατά με αφετηρία τις τρεις φαντασιακές συνεκτικότητες. Αποτελείται από τρία επειδή στο βαθμό που είναι φαντασιακός δεν κρατά τίποτα, και επειδή δύο δεν μπορούν να κάνουν Ένα. Δύο δεν μπορούν να κάνουν Ένα γιατί εάν δεν είναι παρά αμιγής διαφορά η ένωσή τους θα ισοδυναμούσε με την ένωση του Ένα και του Άλλου. Όμως ακριβώς εκεί είναι αυτό που δεν υπάρχει.

« Δύο, δεν είναι, λέει ο Λακάν, γιατί θα σήμαινε πως εγγράφεις ταυτόχρονα στο πραγματικό την δυνατότητα της σχέσης έτσι ώστε να θεμελιώνεται στη διάφυλη σχέση ».

Ως εκ τούτου ο πρώτος πραγματικός αριθμός τουτέστιν το ένα δεν μπορεί να αποτελείται παρά από τρεις κύκλους. Πρέπει όμως προς τούτο, ο τρόπος με τον οποίο κρατιούνται ανά τρεις να μην επιτρέπει να φύγει ο ένας χωρίς να αφήσει τους άλλους δύο ελεύθερους κάτι που δεν μπορεί να γίνει παρά υπό τον όρο ότι συγκροτούν ανά τρεις ένα βορρόμειο κόμβο.

⁴⁹ J.Lacan, Séminaire XIX, *Ou pire...*, .135.